PETŐFI KÖNYVTÁR

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szerkesztik

ENDRŐDI S. ÉS

Dr. FERENCZI Z.

MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRA

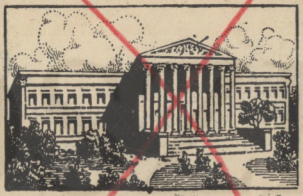

OLVASÓTERMI KÉZIKÖNYVTÁR
01048
KIKÖLCSÖNÖZNI NEM SZABAD

TULAJDONA

B E

B
E

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

EZAKÖNYV .....

.....

TULAJDONA

PETŐFI-KÖNYVTÁR.

Szerkesztik:
Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán

III. füzet

VÁRADI ANTAL

REGÉNYES RAJZOK

PETŐFI ÉLETÉBŐL

OSZK

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA

R 2

R 1965

Kunossy Vilmos és fia nyomdai müintézetéből Budapesten.

Petőfi-Könyvtár

czimmel, a Petőfi-kultusz ápolására, a lánglelkű költő életviszonyaira és költészetére vonatkozó adatok összegyüjtése, feldolgozása s részben a nemsokára készen álló Petőfi-ház anyagának ismertetése czéljából uj vállalatot inditunk meg, mely kéthavonkénti 8—12 ives füzetekben fog megjelenni, izléses kiállitásban, illusztrálva. E füzetek később (számra 30 füzet) 15 diszes kötetben bocsáttatnak a közönség rendelkezésére.

Petőfi költészete kimerithetetlen kincsesbányánk s a vele foglalkozás

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

mindig édes gyönyörüség. Azt hisszük, nem végzünk fölösleges munkát, midőn a szétszórt adatok csoportositásával hozzáférhetővé akarjuk tenni a rengeteg anyaghalmazt s előkésziteni próbáljuk egy még mindig hiányzó, kimerítő és hiteles Petőfi-repertorium nagy munkáját.

A füzetek egy része azonban már az ismert anyag feldolgozása lesz. Eleven, átszürt tartalom, érdekes, vonzó olvasmány.

Az aránylag olcsó és tartalmas füzetek, melyeknek bizonyos százalékát a Petőfi-ház kapja, a következő, de megjelenésök időpontját illetőleg változást is szenvedhető sorrendben fognak napvilágot látni:

1. ***Kéry Gyula:*** *Friss nyomon.*
2. ***Baróti Lajos:*** *Petőfi-adomák.*
3. ***Váradi Antal:*** *Regényes rajzok Petőfi életéből.*

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

4. ***Dr. Barabás Ábel:*** *A Felhők.*

5. ***Bihari Mór:*** *Petőfiné Szendrey Júlia Versei és Naplói.*

6. *— Petőfiné Szendrey Júlia eredeti elbeszélései.*

7. ***Palágyi Menyhért:*** *Petőfi művészete.*

8. ***Déri Gyula:*** *Petőfi Zoltán és művei.*

9. ***Váradi Antal:*** *Az elzárt mennyország.*

10. ***Dr. Bajza József:*** *Petőfi István és versei.*

11. ***Gárdonyi Géza:*** *Jegyzetek Petőfiről.*

12. ***Dr. Ferenczi Zoltán:*** *Szabadság, szerelem.*

13. ***Péterfi Tamás:*** *Petőfi-regék.*

14. ***Dr. Somogyi Gyula:*** *Petőfi költészete.*

15. ***Gyulai Pál:*** *Petőfi Sándor és lirai költészetünk.*

16. ***Meltzl Hugó:*** *Petőfi tanulmányai.*

17. ***Farkas Emőd:*** *Petőfi életregénye.*

18. ***Kéry Gyula:*** *Ujabb leletek.*

19. ***Baróti Lajos:*** *Petőfi a ponyván.*

20—22. ***Többektől,*** *névleg:* ***Kont Ignácz, Neugebauer László, Yolland Arthur, Szana Tamás, Szász Zombor és Vikár Bélától:***
Petőfi a világirodalomban.

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

23. ***Hevesi Sándor:*** *Petőfi lirai művészete.*

24. ***Endrődi Béla:*** *Petőfi és Arany.*

25. ***Dr. Ferenczi Zoltán:*** *Petőfi születésének és eltünésének irodalma.*

26. ***Váradi Antal:*** *Apróságok Petőfi életéből.*

27. ***Egressy Ákos:*** *Visszaemlékezések.*

28. ***Endrődi Sándor:*** *Petőfi a magyar költők világitásában.*

29. ***Szomaházy István:*** *Petőfi, mint bohém.*

30. ***Herczeg Ferencz:*** *A Petőfi-ház.*

Budapest, 1907. deczember hó 31-én.

Endrődi Sándor, dr. Ferenczi Zoltán,
a Petőfi-Könyvtár szerkesztői.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapesten.

PETŐFI-KÖNYVTÁR

SzerKesztiK: ENDRŐDI SÁNDOR és dr. FERENCZI ZOLTÁN

III. FÜZET

REGÉNYES RAJZOK

PETŐFI ÉLETÉBŐL

MÜHLBECK KÁROLY RAJZAIVAL

IRTA

VÁRADI ANTAL

OSZK

BUDAPEST, 1908

KUNOSSY, SZILÁGYI ES TÁRSA

KÖNYVKIADÓVÁLLALAT KIADÁSA

M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

64725

M.N.MUZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Növedéknapló 5
1909 év 209

Csikorgó hideg idő van. Magas hó födi Kiskőrös utczáit, melynek vakitóan csillogó szemecskéit fel-felcsapja az éjjeli szél, hogy halomra hordja itt, félrekotorja másutt. A kis sárvályog, nádfödeles házak teteje szinte roskadozik a vakitóan fényes teher alatt. A hó derengő világossága mintha fehér ködděl vonná be a kis mezőváros utczáit, amelyeken, daczára az éjféli órának, van egy kis élénkség.

Majdnem minden ablakból dereng ki egy kis világosság. A templom-közön — a luteránus és a pápista templom közti sikátoron — egy kis háznak két ablaka világos. Több nincs is az utcza felé. Deszkapalánk a folytatása. Hosszában áll a ház e kis telken, a Markovinyi borbély háza, melyet Petrovics István gazda bérelt ki. Egyik-másik házból még énekszó is hallatszik ki.

Nem csoda. Szilveszter éjszakája van. Temetik az ó-esztendőt s várják az ujnak a megszületését.

A templom-közi kis kétablakos házban nem énekelnek. Petrovicsné, Hrúz Mária, csak az imént volt odaát a szomszédban, Dinga Sámuelné asszonynál, ahová áldott állapota daczára is átment a nagy havon, egy kis szilveszter-esti beszélgetésre. Elmondták egymásnak a nap sorját-baját, megemlékeztek a lefolyt esztendő sok bánatáról, kevés öröméről, s mialatt a két asszony gazdaságról, jövőről, terveiről beszélgetett, a kakukos óra mutatója ugyancsak iparkodott a tizenkettős felé.

— De már megyek is, lelkem Dingáné, mert nehezen csoszogok haza!

— De hiszen szemközt lakik, lelkem; igaz, hogy nagy a hó, de majd elkisérem én, — mondja Dingáné.

— Bizony kisérjen el, mert nem jól vagyok.

S amint a mécses odavilágit a Petrovicsné ábrázatára, halotthalavány az és szemei csukódnak lefelé.

— Jézusom, csak siessünk! — mond Dingáné és karon kapva a sáppadozó szomszédasszonyt, nagy nehezen átczipeli a Markovinyi-házba.

Amint benyitnak a kapun, a kis udvarra, melyre három ablak néz, szemközt jön Petrovics.

— Már éppen utánnad indultam, asszony, mert késő az idő.

— No hát szaladjon szomszéd uram Leska Istvánné tiszteletes asszonyhoz, az ért némiképpen a gyógyitáshoz, rajtam is segitett, az Isten áldja meg, én addig lefektetem ezt az asszonyt. Rosszul van szegény.

Azzal fölsegitette a konyhaajtóig, melyen át barátságos kis tüzhely elé értek. Még pislogott rajta a parázs.

A konyhából két kis szobácska nyilott. Udvar felé az egyik, az utczára a másik. Az utczaiba mentek, ahol a tornyos nyoszolya már ugyis magasra vetve várta az asszonyt.

A gazda pedig bárányból süvegét jól a szemébe huzva baktatott a paplak felé, melynek asszonya, a szegények istápja, éjnek-éjszakáján sietett a szenvedőkhöz s Szilveszter ide, Szilveszter oda, mikor hallotta és megértette a lihegő Petrovicstól, hogy a felesége válságos állapotban van, összakapkodta a herbateáit, csöppjeit, felhuzta a botosokat és sietett Petrovics után, a csikorgó hóban, hideg éjszakában, a templom-köz felé, Petrovicsékhoz.

Otthon már válságosra fordult az állapot. Nagyon rosszul volt szegény asszony, különben is gyenge, az élet fáradtságaitól megviselt. Kora ifjuságától kezdve a más keze-lába, bácsijánál, Hrúz György aszódi tanitónál volt félig kegyelemből tartott rokon, félig cseléd. Ez Maglódra költözvén át, a házához vette Máriát, amig öreg korára el nem kellett hagynia a hivatalát. Akkor elszegődött a maglódi luteránus paphoz, Martiny Mihályhoz. Később mosóné lett az aszódi Podmaniczky-házban. Petrovics székálló legény volt a mészárszékben, ahol majdnem naponta találkoztak. Igy kérte meg aztán a fiatal mészároslegény, már akkor székbérlő, a lány kezét, aki hozzá is ment.

Szabadszálláson volt az esküvő 1818 szeptem-

ber tizenötödikén. Huszonhét esztendős volt Petrovics, széles vállu, jól megtermett legény, de csak test-arányaiban, nem termetében, mert Petőfi azt irja a kis Kunokhoz, hogy „emlékeztek még arra az alacsony, köpczös mészárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szentmiklósi mészárszékeket árendálta. Az az én apám."

Petrovics gazda kint ült a konyhában, ahová kihallatszott egy-egy fájdalmas jajszó, meg a tiszteletesné vigasztaló szava. Petrovics nézett, nézett a pislákoló tüzbe, elvonult a hunyó szikrákkal lelki szemei előtt egész eddigi élete, a régi pozsonyi keletü Petrovics-familia emléke, melynek czimere — I. Lipót császár adománya Laxenburgból, 1667-ből — hármas zöld halmon, kék mezőben egy pánczélos kar, mely könyökben hajlik és kivont kardot tart Aranyleveles korona van fölötte, meg heraldikus sisak . . az egész czimer kék-arany, meg vörös ezüst szinekkel tarka . . .

Az ő czimere pediglen két ökörszarv meg tagló. Ugy eltakarja az armálist, hogy annak még a csücske se látszik ki alóla.

A család ősei, Petrovics Márton és János a tizenhetedik században éltek s kapták a czimert, Pozsony vármegyében. Az armálist is Vágujhelyen hirdették ki 1668 márczius 30-ikán. A család egyik ága a tizennyolczadik század közepén Nyitrába szakadt, 1770 körül pedig Petrovics Tamás és János, Podmaniczky Sándor aszódi birtokos hivására Aszódra költözött Petrovics Tamás

fia, még pedig ötödik fia, István, aki Kartalon született. Ez a mi költőnk édesapja.

Végiggondolja a maga szerény, munkás ifjuságát, keserves vesződségeit, költözéseit. Házassága első öt esztendejét, amelyben eddig fiut hasztalan remélt. Felesége, ez az áldott jó természetű, dolgos asszony, gazdag, szénfekete hajával, hosszúkás, beesett, sápadt arczával, sovány termetével, most élet és halál között vivódik . . . Ő pedig a pislogó parázsba bámulva elmerülten hallgatja az éjszakai szél sirását, amint fujja a havat egyik háztetőről a másikra.

Fejét kiverte a verejték. Kint olyan keservesen sirt a szél . . . odabent is csöndes sirás hallatszott, hát csak Petrovics Istvánnak a szeméből is kicsordult egy keserű könny.

. . . Éjfélt ütött odakint, először a luteránus torony órája, aztán a katolikus templomé! Petrovics olvasta az ütéseket . . . A legvégsőnél föltekintett a barna gerendára, mintha azon túl keresne valakit vagy valamit, összekulcsolta munkától kérges két kezét és felfohászkodott:

— Én uram, én Istenem! talán már elég a csapásból . . . Mutasd a te kegyelmes ábrázatodat ebben az esztendőben!

A tüzhely parazsa egyet villant, láng csapott fel, mintha felelet volna a fohászkodásra. A felső konyhaajtó kinyilott — egy erős szélroham kitépte — s a szemközti égen, remegő csillagok között megindult egy fényes, szikrázó, aranyos

csillag, mintha most hajitották volna az égből s sziporkázó, aranyesős futással végig ivezte a téli eget s ott, a Petrovics István kis háza fölött robbant szét, gyémánt-esőt hullajtva alá az azurkék levegőbe!

Ebben a pillanatban gyereksirás hangzott a kis utczai szobából. A tiszteletesné örömteljes képpel nyitotta be az ajtót.

— Petrovics uram! Petrovics uram! fia született!

— Fiam!? — kiáltott könnyes szemét megtörölve a mészáros, — fiam?! A jó Isten küldte! Csillagot is küldött vele! Áldást is küld vele! Dicsértessék az ő neve, mert övé az ország, a hatalom és a dicsőség, mindörökké ámen!

Azzal berohant s a pihegő kis lelket — 1823 január 1-seje első perczeinek szülöttét — karjaiba kapva odatartotta sápadtan mosolygó szegény felesége elé:

— Sándor lesz a neve . . . Sándor!

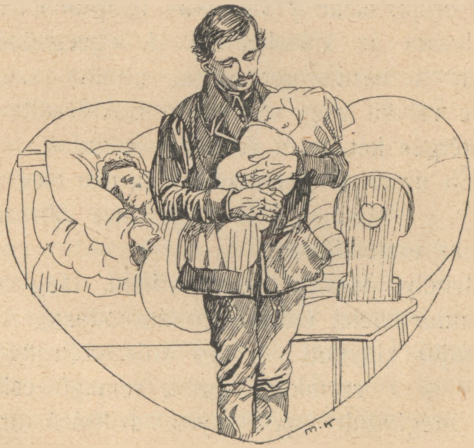

Gyermekévek

„Gyermek vagyok, gyermek lettem ujra,
Lovagolok füzfasipot fujva . . .“
Petőfi.

Hét hosszú szekér van megrakva almáriommal, ágyfával, asztallal, székkel, ruhaneművel és a jó Isten tudja még mi mindennel. Amit a jó Mari asszony, Petőfi Sándor édesanyja kinnal, fáradsággal összecsomagolt, szekérre rakatott, hogy Félegyházára szállittassa, azt viteti maga Félegyháza városa, érte küldvén hét szekereket, amelyek hosszú nyikorgás után ott állottak meg a Bánhidy Gáspár háza előtt, melyet Petrovicsék kibéreltek. Ez a Bánhidy-ház a római katolikus templom mögött feküdt, nagyon alacsony, nádfödeles házikó vala, ma már csak egy része van meg, az elejét kiépitették kőháznak. A tér, melyen fekszik, Petőfi-tér nevet visel s a ház térre néző homlokzatán szürke márvány emléktábla díszeskedik ezzel a fölirással: „Itt élte gyermekéveit Petőfi Sándor“.

Ennek az emléktáblának története van. 1860-ban, mikor az ötvenes évek sötét boruja után egy kicsit kezdettünk föllélegzni, Reményi Ede, a világot járt hegedűművész Félegyházán járt hangversenyezni.

November 18-ikán volt a hangverseny és Reményi, aki rajongó tisztelője volt költőnknek — hiszen a Petőfi-szobor költségeinek nagy részét is ő hegedülte össze — a lakomán, mely hangversenyét követte s melyben felköszöntő felköszöntőt ért művész-hazánkfia tiszteletére, fölkelt s egy tósztban azt inditványozta, hogy a Petőfi gyermekéveinek tanyáját, a Bánhidy, akkor már Szabóféle házat jelöljék meg emléktáblával. Ő maga kezdte meg a gyüjtést s rövid időn száztiz forint gyült egybe, amelyen Gerenday Györgynél meg is rendelték az emléktáblát. 1867 október 13-án leplezték le ezt az emléktáblát azon a téren, amely ugyancsak Reményi inditványára, Petőfi-tér nevet kapott.

Huszonkét hónapos volt Petőfi Sándor, mikor Félegyházára került. „Nyurga, barnás, vézna gyereknek" irják le a „Sándor gyereket" s följegyzik róla, hogy a ház előtt szeretett a pajtásaival a homokban játszani és sokszor rohant el vesszőparipáján pajtásaival a téren át. Mintha általhangzanék az évek ködén:

„Gyi lovam . . . gyi betyár . . .
Cserebogár, sárga cserebogár . . ."

És visszasir a nóta, a „Szülőföldemen“ utolsó strófája, melyet Petőfi 1848-ban Félegyházán irt s amely bucsuüdvözlete a gyermekkori évek kedves tanujához, amelyben régi, édes emlékek ujra éledtek.

Megkondul az esteli harangszó,
Kifáradt már a lovas és a ló
Haza megyek . . . ölébe vesz dajkám,
Az altató nóta hangzik ajkán
Hallgatom s félálomban vagyok már . .
„Cserebogár, sárga cserebogár . . .“

Ott van a téren a Szent János kutja, ahová vesszőparipáján ellovagolgatott — hja „lovam inni kiván!“ — meg vissza, füzfasipot fujva, amelyet az öreg Fazekas bácsi fabrikált neki, meg a maga unokájának, Gergelynek.

Igy teltek a gyermekkor szép napjai Félegyházán. Nagy néha kimentek a fiuk vagy az öreggel, vagy egy legénnyel a vásárba, néha tovább is, ki a tanyákra, szállásokra, ahol a végtelen róna először ölelkezett össze a gyermeklélekkel, hogy sohase bocsássák el többé egymást, együvé forrva maradtak egy egész életre — Petőfi lelke, meg a róna.

Akaratos egy fiu volt a Sándor. Nem egykönnyen volt kapaczitálható, sőt ugyancsak falra hányt borsó volt a jó tanács nála. Makacs volt és sokszor engedetlen. De Petrovics gazdát sem olyan fában ringatták, amely tulságosan puha. Egy-egy odavetett komor vagy zordon szóra Sándor meg-

juhászkodott és hamar letörtek a szarvai. Egy az öreg Petrovics mészárszékében alkalmazva volt legény, Tőri József beszéli 1827-ből, hogy „a kis Sándor apja nevenapján köszöntő-verset mondott s midőn elvégezte, apja szemeiben könnyek csillogtak. Nem bánta aztán a gyerek beszélgetéseit.“ Mindez adatokat Pásztor Ferencz mondja el Petőfi gyermekkori lakhelyéről.

Ez a gyermekkori lakhely, amilyen egyszerű volt, olyannyira kedves lett a mi költőnknek. A virágzó akáczok a homok szélén, a törpe-füzek odakinnt a mezőn, a távol fehérlő szikes s a hajló aszu-fü nyári alkonyatkor, a piruló hajnal tündérvilága a végtelen rónán, a fényes, fülledt napsugárban rengő délibáb, a kolompoló gulya s „pattogása hangos ostoroknak“ megmaradt a fejlődő lélek mélyén kitörölhetetlenül. Azok a kis nádfedelű házak, a deszkapalánkok, a juhnyáj, meg a gémes kutak vele mennek majdan világgá s övezzék bár a Kárpátok bérczei vagy Erdély őserdeje, lelke visszavágyik a rónára, a Kiskunságba, amely olyan neki, mint egy nyitott levél s vannak belé irva szép, nagy gondolatok . . .

Orlay Petrich Soma, aki annyi jó és rossz napot töltött el Petőfivel, azt irja gyermekkoráról emlékezvén, hogy meglehetős élénk, pajkos gyerek volt és egy kicsit engedetlen, ami az apát sokszor kemény bánásmódra kényszeritette.

A költő kedves barátja és lakótársa Orlay még egy kis epizódot beszél el, mely a bordalok ké-

sőbbi költőjét sejteti a fiuban. Négy esztendős volt a Sándor gyerek, mikor egy Salkovics nevű ismerősük Petrovicsékhoz vitte a fiát mészárosinasnak. Salkovics ott maradt ebéden és Sándor volt a szomszédja. Ebéd alatt a Salkovics tele poharát olyan ügyesen csusztatta a magáé mellé s öntötte át a bort a saját poharába, hogy Salkovics alig vette észre. Végre mégis rájött a dologra, látván a bornak indokolatlan fogyását, de amint kaczagva elmondja az esetet, az öreg Petrovics csaknem megverte a Sándor gyereket, aki alaposan becsipett a szomszéd borospoharából. Ezen aztán nagyot nevettek s a kaczagásba fuladt az apai harag.

Mari asszony pedig arról panaszkodott Orlaynak, hogy Sándor fia olyan furcsa izlésű. Nem tesz czukrot a kávéjába, hanem keserüen iszsza. Azt jövendölte róla, hogy az élete éppen olyan keserű lesz, mint a kávéja.

Hat esztendős korában pedig Varga Benedekéknél levén névestén, a nagy társaságban Sándor elaludt. A katolikus papok korábban távoztak s a Sándor gyerek arra ébredt föl, hogy nagy zajjal kisérik ki és bucsuztatják a papokat. Amint a szülők visszajöttek, a kis Sándor azt mondja: „Elmentek a papok? Ezek a papok! mindenkinek asszonyt adnak, magoknak egyet sem hagynak!" Varga Benedek a házi gazda az erre támadt általános derültségben azt mondta Petrovicsnak: „Barátom! ezt a fiut tanittasd, ebből tudós ember lesz!"

Igy jegyezte ezt föl Behm Mari tanitónő, aki Varga Erzsébettől, a Benedek leányától hallotta.

Félegyházán járt először iskolába. Még áll az iskolaház, amelyben első tanuló óráit töltötte. Sallay Lajos volt az első tanitója.

A szülők 1830-ban Félegyházáról Szabadszállásra költöztek. Ott született 1827 augusztus 18-án Petőfi öccse, István. Sándor a költözéskor Kecskeméten tanult, onnét Szabadszállásra hozta az apja, hogy ott tanuljon tovább. Ujlaky István volt itt a tanitója, aki ezeket jegyezte föl Petőfi iskolás koráról: „Iskolámba a gyermeket befogadtam s mivel korához képest mélyebb tudományra volt fogva, én őtet tanitványaim legkisebb osztályába soroztam, hol többen voltak nála jelesbek. A gyermek szelid magaviseletű, de kissé nyakas, önfejű, minden nagyobb vétség nélkül magába vonuló, közlekedni egy tanulótársával sem szerető volt. Mikor a játék idején a többiek játszottak, ő magát az iskola egyik kőlábához vonva, minden vágy nélkül nézte társai vigságát és felszólitásomra: „eredj, Sándor, játszszál te is!“ „nem szeretek“-kel válaszolt.“ Igy van ez idézve Ferenczi Zoltán kitünő Petőfi életrajzában is, amelyből minden adatot idézünk, „Bár tanuló nem volt a legjobb“ — mondja tovább Ujlaky — „erkölcse sohasem adott okot keményebb feddésre.“

Sárszentlőrinczen, Tolnamegyében is járt iskolába Petőfi. Ott Hittig János jegyzőnél volt ellátáson itt barátkozott meg Sárkány Sámuellel és

Sass Istvánnal, aki Petőfi gyermekkoráról irt emlékezésében elmondja ismerkedésük és barátságuk történetét. Lehr András volt itt a tanitójuk.

A szünidei diák-játékokban itt már tevékenyebb részt vesz, ügyes, hajlékony, jó futó, ugró. Szeret a nagyobbakkal barátkozni s merészen vállalkozik mindenre, kivált, ha kételkednek annak kivitelében, amire vállalkozik. Ferenczi a következőket beszéli el róla: „Egy alkalommal, tavasz felé, a

jég már lágyulóban volt s a nagyobb tanulók „csicsonkázni“ akarván, hosszabb jégpálya keresésére indultak a falu alsó végén elfolyó érre. Petőfi is velük ment több kisebb tanulóval; de közülök csak annak engedték meg, hogy tovább is velük tartson, ha átugorja az ért, mely sokkal szélesebb vala, hogysem megbirták volna tenni. Sándor azonban nem tágitott, hátrált, nekifutott s a közepén tul ugrott ugyan, de a jég beszakadván alatta,

térden felül vizesen jutott a tulsó partra; ám azért konokul ott maradt, estig hordta a vizes ruhát.“ Orlay pedig pápai tanuló korából mond el egy hasonló esetet, amely vakmerő vállalkozásaira vet éles világot: (I. Ferenczi Petőfi Életr. L. 53.) „1832-ben julius 8-ikán teljes napfogyatkozás volt. Fél hét és fél kilencz óra közt, midőn a tanulók mindnyájan a város végére mentek ki, hogy teljes pompájában láthassák a tüneményt, amint a nap tányérja fogyni kezdett, Petőfi föltette magában, hogy teljes elfogytáig le nem veszi róla a szemét s csakugyan, Orlay intése daczára állandóan rászögezte a szemét. De mikor az első sugár kilövelt, elvakulva csapta szemére kezét s egész hazáig karon kellett hazavezetnie őt Orlaynak. Szemei csak napok mulva szüntek meg káprázni s a ballal sohasem látott többé egész tisztán.“

. . . A fiatal sas a napba nézett, büszkén, kihivón . . . Az ég sugaras királya elkápráztatta vakmerő szemeit, de lelkében ott maradt a nap képe, az a csudálatos sugárforrás, mely egy nemzetre öntötte onnét beszivott aranyát s egy egész világ poézisét világitotta be!

Első ifjuság.

A szenvedések iskolája Petőfi életében már nagyon korán kezdődött. Gyermekkora is tele van szenvedéssel, melyet kevés, múló boldogság egy-egy sugara édesit meg. Már nyolcz esztendős korában Szentlőrinczre vitte az édesapja, hogy ott az evangelikus algimnáziumba járjon. Ekkor már három esztendő óta kellett a szülői háztól távol iskoláznia. Hiszen 1828-ban május havában már Kecskemétre vitte apja, az evangelikus népiskolába, s ugyanoda járt 1829 és 30-ban is. Ebben az esztendőben az öreg Petrovics házanépével együtt, hat évi Félegyházán való lakás után, Szabadszállásra költözött. Sándoron kivül már ekkor István is a világon volt (ki 1825-ben született, s Csákón halt meg, 1880-ban, április huszadikán, mint Geiszt Gáspár gazdatisztje). A Sándor gyereket többet tanittatták, mig István kezdetben az apja mesterségét választotta. Ez időtájban — értem, a Szabadszállásra költözés idejét — Petrovics mester egy kicsit megvagyonosodott, s

„Háza, földje, pénze, mindene volt"

mint Petőfi irja. Mindezt Félegyházán szerezte. 1831 elején haza is vitte Sándort Szabadszállásra, s minthogy Szentlőrinczen, — Ujlaky református rektor — olyan algimnázium-félét vezetett, ebbe iratta be Petrovics uram a gyereket, akinek élénk szelleme, gyors felfogása, minden ismerőse körében azt a hitet keltette, hogy nagy dolgokra termett.

A szentlőrinczi evangelikus algimnáziumban két esztendőt töltött Sándor, mint donatista-diák, s Lehr András nevű tanára nagyon szerette, s valóságos passzióval tanitotta latin nyelvre és szépirásra. A latin nyelvben mindig elég erős volt Sándor, gyönyörű, gyöngyszemekhez hasonló folyékony irásának alap-elemeit pedig egyenesen a Lehr tanitása vetette meg. A Petőfi kézirását száz közül első pillantásra megismerem, annyira karakterisztikus, olyan kiváló.

Szálláson, koszton a község legjobb családainál volt a gyerek, s ideje jól telt, tanult, eljárt a mezőre, elbolyongott a messzeségbe, néha részt vett a pajtásai, de kivált a nagyobbak játékaiban is, s apja, hogy a német nyelvben is tegyen valamelyes előhaladást, innen Pestre vitte német szóra, melyet az evangelikus gimnáziumban, ahol a második donatista osztályt járta, meg is tanult.

Általános osztályzata azonban csak elsőrendű lett, ezért 1835-ben apja a piaristáknál próbált szerencsét vele, talán szigorubban fogják a fiut, de ott is csak elsőrendű bizonyitványt tudott elérni 1835 nyarán Egyrészt nagyon túl voltak a klasszi-

sok zsufolva, másrészt már ekkor megismerte a szinházat, s azon járt az esze. Németül azonban, mint emlitettem, eléggé megtanult.

Petrovics mester már nagyon csóválta a fejét ezen a hanyatláson, mely Kecskemét óta a fiú tanulásában mutatkozott, már-már abba akarta hagyni az iskoláztatását, de még beadta az evangelikus algimnáziumba Aszódra, a második gramatikai osztályba. Itt már most kevesebben voltak, mint a piaristák pesti gimnáziumában, s az ifjú Petrovics ki is tüntette magát, úgy rendes viseletével, mint tanulásával. A következő két esztendőben, még fokozottabb mértékben ment a tanulás; nagyon szerette a latin verselést, a szintaksziszt, s a latin versformákban kedvvel próbált verselgetni. Nagyon szerette Horatiust, habár az az ő költői lelkével olyan kevéssé rokon, s kis könyvtárat szerzett magának, melynek pár könyvét át meg átolvasta. Ugyszólván betéve tudta a javát.

Azonban megjelent a kis paradicsom kigyója, egy kóbor szintársulat képében, s az ifjú Petrovics gyerek-eszét el is csavarta a festett világ, bejárogatott néha napján a kezdetleges előadások nyomorúságos csarnokába, s annyira megkedvelte az élet e külső csillogását, hogy fel akart csapni szinésznek.

Tanárai azonban nyomára jöttek a hirtelen ébredt szenvedélynek, s tudatták atyjával a dolgok állását. Petrovics mester aztán amúgy mészáros módra vetett véget a korai ábrándoknak. Jól el-

verte a fiát, s azzal, bár csak egyelőre, a szép ábránd szertefoszlott.

Pedig amit az ifjú lélek magába szivott, azt nem olyan könnyen lehetett onnan kiverni. Évtizedekig éit benne az ifjú ábránd, a festett világ szeretete, s mint hirneves költő, annyi keserű csalódás, betegség, nyomorúság után, melyet a színészetnél s a színészetért kellett szenvednie, megint csak visszatér a világot jelentő, de annyira szálkás deszkákra, hogy még a férfikor józan esze sem tudja egészen kigyógyitani belőle.

Első gyerek-szerelme is ekkor ébred . . . Egy gyerekleányka tetszett meg a gyerek-ifjunak, aki versbe öntötte érzelmeit, s megszületett az első szerelmes vers, amely kétségkivül nem volt remeke a Petőfi poézisének, de melyet kegyelettel őriznénk, ha megvolna, mint a hogy kegyelettel olvassuk ez időtájt Aszódon irt diák-bucsúversét, melynek az a czime:

„*Bucsúzás* 1838-ik évben"

Ez a költemény, mely évzáró ünnepélyre készült, s melyben tanulótársai nevében tanárától vesz bucsút, egyike költészete első zsengéinek. A vers hekszameterekben van irva, nem közönséges ügyességgel a klasszikus formában, melynek ugyan később is tanujelét adta, de hogy ebben a korban milyen könnyüséggel bánt a nehéz klaszszikus versformával, bizonyitja csak ez egynehány sor is, amelyet a „Bucsúból" ide iktatok:

„Immár kész koszorunk, melyért tiz hónapig izzadt
Arczczal, gyenge eszünknek gyüjtve diszét, fonogattunk
A zöld Pindus alatt, a nyájas Múzsasereg közt.
Ennyit nagy tudományú atyánk, volt gyüjteni képes
Elménk és iparunk . . . Noha édes a múzsai körben
Töltni időt, noha Pallas kertjében gyönyörűebb
Illatozású virágok kelnek, mint a vadonynak
Puszta helyén, fárasztóbb mégis a pindusi ösvény.
Vonzóbb drága szülénk s kedves rokonink köre, mintsem
Hogy kis időre szivűnk azt kész nem volna kerülni . . "

Ime, a kis diák, mennyire ura már a pattogó hekszameternek.

Egyszóval: daczára a komédiások-megzavarta kebelnyugalomnak, az apai verésnek, az ifjui ábrándnak és az első szerelmi költeménynek, Petrovics Sándor mégis *első eminens* lett az aszódi gimnáziumban. Lám, a verset is, melyet bucsúzóra máskor Koren tanár szokott irni, ő reá bizták, s nem vallottak vele szégyent . . .

Igaz, hogy szivesebben ment volna a szellős komédiás-ponyvasátor alá, vagy örömestebb sétált volna az ifjui ideál kertjének a sövénye hosszában, de hát, nem csupa rózsákból van az élet összetéve . . . Őreá, szegényre nézve, pedig ezután már kezdődtek a tövises napok . . .

Bucsú a szülői háztól.

»Mint ölelt át reszkető karával,
Mint marasztott esdeklő szavával.
Ó, ha akkor látok a világba —
Nem marasztott volna tán hiába . . .«

Egy kőnyomásu képem volt fiatal koromban, amely tanuló-asztalom fölé volt akasztva. Petőfi bucsúját ábrázolta a szülei háztól. Ott állt a füzes mellett a kis kunyhó, ajtajában egy siró öregasszony, aki könnyes szemeit a kendőjébe rejti, mig az előtérben magyar ruhában, kis görcsös botjával, batyujával induló Petőfi bucsút int visszafelé, mintha azt mondaná: Isten veled, boldog ifjukor, apám, anyám, nyugalmam, békességem . . . Megyek a harczba, küzdelembe, vándorlásba, nyomorba . . . nem von engem vissza semmi, mert nekem nem kell béke, nyugalom, de üz tüzes

erővel egy nagy hivatás, nekem küzdés kell és harcz, süvöltő ellenségek és hétfejü hydra, amelyet meg fogok fékezni, mint Arion a lant erejével a szörnyetegeket!

„Hat esztendeig voltam istentül, embertül elhagyott földönfutó . . . hat esztendeig volt két sötét árnyékom, a nyomor és a lelki fájdalom . . . és mikor? Ifjuságom kezdetén, az élet legszebb szakában, mely csupán az örömöknek van teremtve, tizonhatodik esztendőmtől a huszonkettedikig.“

Ezt irja uti leveleiben s ennek minden szava fájó, szivtépő valóság! . . .

Apjától Selmeczen keserű hangu levelett kapott, melyben a haragra gerjedt Petrovics azt irja fiának, hogy „hanyagsága, rendetlensége, korhelysége és kicsapongásai miatt érdemetlenné teszi magát arra, hogy róla többé, mint fiáról gondoskodjék, hanem egészen sorsára bizza.“

Összeszedte sátorfáját és elhagyta Selmeczet.

A bucsú-éjszakát máshol irom le. Most elkisérem utján a mi szomorú vándorunkat . . .

A szabad természet szent ölén teli tüdővel szivja a balzsamos levegőt . . . Könnyű neki a kis vászontarisznya. Könnyű szivvel mond bucsút a bérczeknek.

— Mit nekem, te zordon Kárpátoknak
Fenyvesekkel vadregényes tája? . . .

Tovább! le, a róna felé . . . Uton-utfélen bólingat az ezernyi száraz, lombtalan bokor, a hideg

hajnal levegőjében „reszket a bokor, mert madárka szállott rá . . .“ s a borzongó ifju vándor nem érzi a hideget, mert belül a vándorló kedv, a szabadság tüze melegiti!

A piruló keleten kicsattannak az első sugarak . . . „Indulóban vagyok én is — s nem megyek magamban. Holddal esti csillag — velem égő szerelem van . . .“

A rögös országut mentén ráér gondolkodni. „A halál két neme áll előttem, nem tudom, melyiké leszek; nem tudom, pedig szeretném tudni: Éhen, vagy szomjan halok-e meg?“ Dehát megvigasztalódik, mert nem egyedül utazik, van egy kisérő társa, barátja. „Ez egy barátom a költészet. Ő volt mindenkor énvelem, verseltem én minden bajom közt — a szinpadon s az őrhelyen.“

És elgondolkozva a mulandóságról és a halhatatlanságról . . . „Leend-e haszna verseimnek? Tulélik-e majd apjokat? Ragyognak-e holdként fölöttem, ha sirom éje befogad?“

Elfárad . . . De nem fárad a röpülő gondolat . . . „Felröpülök ekkor gondolatban, túl a földön, felhők közelébe, s mosolyogva néz rám a Dunától a Tiszáig nyuló róna képe.“

Száll le a hegyekről a szabad vidékre. „Nincsen itten rabság, nincsen itten urkény, mely parancsolatját, menydörögve adja, csak az égiháborunak zeng koronként Istentiszteletre buzditó szózatja.“

„Távozni . . . a gondolat ugy fáj . . . Pajtásaim! értetek a bú; elhagyni fiuk titeket — Ez

fáj nekem, ez szomorit el — ez ver kebelembe sebet . . .“

De megint kárpótolja a szent természet, amelyben „megannyi páholy mindenik bokor, amelyben ülnek ifju ibolyák, miként figyelmes hölgyek, hallgatván a primadonna csattogó dalát. És minden hallgat és minden figyel és minden a legforróbb érzelem, a kősziklák, e vén kritikusok maradnak csak kopáran, hidegen.“

A tavasz és az ő fülemiléje azonban csak a költő fantáziájában élnek, mert a februári szél tépdesi a tar galyakat . . . Valaki felkötötte tán magát, az hozta ezt a rut időt . . . Összébb huzza vékony ruhácskáját s elkeseredésében megkérdezi a végtelent, hogy „mért vagyok én még a világon, ha már átéltem minden szenvedést? Végeztem pályám, . . mert hiszen az ember, hogy szenvedjen, csak azért született . . . Mért vagyok én még a világon? Mig már láttam mindent, mi látható van itt, láttam a jónak örökös bukását s a rossznak örök diadalmait . . .“

Ne higyjétek, hogy ekkor, ezen az úton irta, vagy költötte ezeket a lángoló sorokat . . . Korántsem . . . De amint az ébredő tavasz első mosolyában benne van a virágos mezők és illatos kertek minden csirája, úgy az ő ébredő lelke magával hordozta égi burkában mindazon eszmék s nagy gondolatok csiráit, melyek később dalos lelkében fakadtak s mikor lantra kerültek, a visszaemlékezés adott azoknak szárnyat, melylyel ki-

röpültek a világhir utjára, a nemzetek szivébe, az örökkévalóság felé!

Ez a nagy sziv, melyet a fehéregyházai mezőn a kozák dárda vert át, milliókért érezett . . . „Kivágom én keblemből szivemet, ott úgy sem okoz mást, csak gyötrelmeket, kivágom és a földbe ültetetem. Talán kikel babérfa képében, koszoruja lesz a bajnokoknak, kik a szabadságért harczolnak."

Sötét gondolatai a beboruló éggel versenyeznek. „Fejemben éj van, éjek éjjele s ez éj kisértetekkel van telve. Agyamban egymást szülik a gondolatok s egymást tépik szét, mint vadállatok. Lázzal verő szivemnek vére forr, mint boszorkány üstjében a büvös viz, gyúlt képzeletem, mint meteor fut át a világon és magával visz . . Laktársam a kétségbeesés, szomszédom a megőrülés . . "

Egész eddigi rövid, szenvedésteljes életének a képe elvonul előtte a szitáló havas esőben Örömtelen, komor, szomorú s a költő-ajkon megfogan az átok . . . „Legyen átok a földön, hol ama fa termett, amelyből énnekem bölcső készitteték; legyen átkozott a kéz, mely e fát ülteté és átkozott az eső és a napsugár, mely e fát fölnevelte."

„De áldás legyen a földön, hol ama fa termett, melyből nekem majd koporsó készül; áldott legyen a kéz, mely e fát ülteté, áldott az eső s a napsugár, mely e fát felnövelte."

De az a fa nem termett sehol s az a kéz nem született soha. Az ő koporsója egy ország és fejfáját milliók keze emelte s ha Heine szerint a

bércz legmagasabb fenyőjét a Vezuv torkába mártanók, tüzes hegyével nem irhatnók nevét a magyar égre fényesebben, mint ahogy ő azt dalaival oda följegyezte.

Elmegy vándorutján az utszéli kereszt mellett. Elgondolkozik a maga keresztjén s mindazokon a kereszteken, amelyek a földön csillognak vagy sötétednek . . . „Kereszt jutalma a fáradságok-

nak, mindenfelé keresztet osztogatnak. Aranykeresztet tüznek a fejedelmek jobbágyaik mellére . . . a fölmivesnek oszt a természet buzakereszteket . . . Fakereszt illet, megváltók, titeket!“

S mikor a prencsi csárdában a korcsmáros kegyelméből álomra hajthatja a fejét, még álmainak a himporát is költészete adja. „Az álom a természetnek legszebb adománya. Megnyilik akkor vágyainak tartománya, mit nem lelünk meg ébren a világon. Álmában a szegény nem fázik és nem éhezik, bibor ruhába öltözik s jár szép szobák lágy szőnyegén. Álmában a király nem büntett, nem kegyelmez, nem birál, nyugalmát élvez. Álmában az ifju elmegy kedveséhez, kiért epeszti tiltott szerelem s ott olvad égő kebelén. Álmamban én rabnemzetek bilincsét tördelem!“

Ez méltó álma a költőnek, akinek szabadság és szerelem kell. Szerelemémért föláldozom az életet, Szabadságért föláldozom szerelmemet! S erről a pár, világot jelentő sorról Meltzl *hét* czikket irt külföldi lapokba. Méltán. Nálunk talán százezren olvassák és nem fogják fel e költői hitvallás világraszóló jelentőségeit.

. . . A legenda beszéli — s a legendáknak szabad glóriával övezni a martirokat — hogy az utszéli csárdába betegen érő költőt a kályhasutba küldte a mogorva csárdás, mikor Debreczenből Pestre gyalogolt. Sulyos baja ölte beteg testét, amikor a betérő betyárok nótára gyujtottak s a nóta — a „Virágnak megtiltani nem lehet . . .“

És a beteg költő szive feldobogott, az ereje ujra visszatért, vándorutjára ujra aczélozta fáradt izmait, hiszen az ő költészete elhatott már a nép szivéig! Ő betöltötte hivatását s most uj, nagy küldetésre indul A szabadság nagy napja felé!

. . . És azért a messze távolban fölmerül a távoli rónán a szülei ház édes képe s az a siró asszony, aki kezeit tördeli, kendőjébe temeti könynyes arczát, mert hiszen a költő érzi és tudja, hogy a nagy világon

„Nekem van a legszeretőbb anyám!“

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Szinész-élet, katona-élet.

Ki, a világba!

De mivel? Egy megveszekedett garasa sem volt s mikor azt kérdezte tőle Szeberényi, hogy honnét szerez utiköltséget, nevetve azt mondta, hogy a pápista paphoz megy, azzal elhiteti, hogy kitérési szándéka van s megyen Váczra a püspökhöz, katolizálni, mire az majd ad neki utiköltséget. És a katolikus plébános csakugyan adott neki egy tallért, de azon czukorsüteményt vett, meg likőrt s azt elfogyasztották bucsuvacsorán.

Ellenben eladogatta mindenét, amije volt. Az ágynemüjét, a könyveit, ruháit s az volt az utiköltség. Apja megirta neki, hogy „hanyagsága, rendetlensége, korhelysége és kicsapongásai miatt érdemetlenné tette magát arra, hogy róla többé, mint fiáról gondoskodjék, tehát egészen sorsára bizza."

Február közepén volt, mikor egy álmatlan éjszakán, sápadtan, leveleit elégetve, nagy benső küzdelem után egy kis vászontarisznyába csomagolta a holmiját, elbucsuzott Szeberényitől s hajnali ködben csikorgó hidegben, megindult Pest felé.

Szeberényi a vándor-út első epizódját Petőfi elbeszélése nyomán így irja meg: „Még aznap meghált a pár mértföldnyire eső Prencs falu korcsmájában. Fázott is, éhes is volt; de csak öt váltógarasa lévén, hogy a fekhelyül kért szalmazsup árát is megfizethesse, nem mert egyebet kérni egy darab kenyérnél. Falatozás közben beszédbe elegyedik a korcsmárossal, ki úgylátszik, hogy valamikor iskolába is járt. Beszéd közben a korcsmáros felesége, ki a padkán ült, a kemencze tövében, félénken integetett valamit Petőfinek, de ez nem birta megérteni. Szerencsére kiszólitják a korcsmárost s ekkor az asszony elmondja neki, hogy az istenért ne vitatkozzék férjével, aki hat iskolát végzett, mert, kivált ha becsip, nem tür ellenmondást; ilyenkor dühében annyira megfeledkezik magáról, hogy vendégeit ki is kergeti. Bejövén a gazda, Petőfi nem vitatkozott többé, hanem legotrombább állitásait is helyeselni, sőt dicsérni kezdte, amivel annyira megkedvelteti magát, hogy a korcsmáros ételt, bort hozat, megvendégeli, másnapra is ott marasztalja, harmadnap pedig a saját szekerén a legközelebbi állomásig is elviszi."

Az adat dr. Ferenczi Zoltán kitünő Petőfi-életrajzában szószerint benne foglaltatik. Ő őrizte meg s gyüjtötte egybe mindazokat az adatokat, melyeket e kiváló tudósunk koszoruzott munkájában a magyar nép számára megörökit.

Hosszú vándorlás után érkezik Pestre, ahol a kecskeméti házban száll meg.

— Nyissák ki nekem a Petrovics úr rendes szobáját!

Ezzel a merész szóval parancsol a pinczérnek, tudván, hogy apja rendesen oda szokott szállani. A pinczér engedelmeskedik, de ki irja le Petőfi rémületét, amikor a pinczér egyszerre csak azzal nyit be hozzá, hogy az édesapja megérkezett!

Uczczu! el innen! de alig ér az ajtóhoz — azt kivülről is nyitja valaki — az ajtó enged és Sándor — szemközt áll az apjával.

— Hát te mit keressz itt?

— A . . . a szünidőre küldtek haza a tanáraim . . .

— Szünidőre? Márcziusban?

— No — igen, levelem is van tőlük — meg a bizonyitvány is velem van.

— Hol? Mutasd!

— A . . ládámban.

— Hol a láda?

— Az ismerőseimnél hagytam — de majd elhozom . . .

Csak egyszer kint legyen a kecskeméti házból — gondolta Sándor.

De az apát nem lehetett egykönnyen rászedni. Márczius eleje volt, a husvét abban az esztendőben márczius végére esett, szöget ütött tehát az öreg Petrovics fejébe a „szünidőre" küldés. No, de hát lássuk a levelet, a ládát, meg a bizonyitványt.

— Megyek érte, az ismerőseinkhez . . . — siet

megnyugtatni zavarában Petőfi a gyanut fogott apát. De az kategoricze kijelenti, hogy:

— Majd *együtt* megyünk!

Azzal kézen fogta a fiát és indulnak. Hová? azt Sándor tudta a legkevésbé!

Végre egy átjáró-háznál, amely éppen épülő félben volt, az öreg valamely esetleg lehulló téglától tartván, előre siet, bemegy az átjáró-házba s annak kijáratánál várja a fiát.

Várhatta. Sándor — megugrott.

Ez aztán borzasztóan elkeseritette az apát ugy, hogy ezután minden rosszat föltett felőle s keserű szivvel távozott.

Petőfi pedig eliramodván a szigoru apai szemek elől, addig kerülgette a Nemzeti Szinház tájékát, mig nagynehezen odavették statisztának. Ekkor hordta a szereplőknek a tornás virslit, meg a sört s „estenden pár krajczár adományért lámpával hazakisérte a szinésznőket", szóval fényes lelkéhez nem méltó szolgai munkát végezett.

Hej! a lámpással hazakisért művésznők — voltak bár elsők a maguk művészetében — nem sejtették, hogy király az, a költészet leendő fejedelme, aki lépéseik előtt világit, mint ahogy világitani fog egy nemzet lépései előtt a szabadság felé. De büszkék lettek volna rá, ha tudják!

Nagy nyomoruságában a véletlen szerencse egyszer segitségére jön. Kint bolyong a Rákoson, talán szárnyas ábrándok tündér-lován engedi vágtatni gondolatait, talán akkor hangolja lelkében

azt az isteni hárfát, amelyen később annyi csodálatos dal zeng, mikor botló lába megakad valamiben. Egy erszény volt, benne tizennégy forint.

Egy huszárnak felcsapott szabadszállási legény azonban, akivel Petőfi véletlenül találkozott, haza-

megy s otthon elbeszéli Sándorral való találkozását. Nosza, a szülők fel Pestre, utánna! „Siettek föl Pestre — ugymond Ferenczi — egyenest a szinházhoz. Éppen főpróba volt, melyet a költő a szinpad mögül nézett, midőn apja dörgő hangját

hallja, amint Rónai színész után kérdezősködik. Rá befut anyja, zokogva borul nyakába s csókjaival, könnyeivel árasztja el. Szülői hivására ekkor otthagyja a szinházat, velök megy Szabadszállásra, ott tölt pár hónapot „unatkozva és verset faragva, mialatt apja és anyja kifőzték, hogy túl a Dunán egy mérnök rokonukhoz küldik. Igy akarták elvonni a színészettől."

De a színészet varázsa minduntalan vissza-vissza vonta a forró deszkákra a mi költőnket. Hadd mondom el itt dióhéjban színészete történetét.

A Rónai néven való szereplés nem számitható színészpálya-számba. Igazi színészkedése Székesfehérvárott kezdődik, ahová november elején ment s földije, Szuper Károly, kun gyerek, későbbi szinigazgató ajánlatára vétetett fel Szabó József társulatába. Némethy Györgygyel lakott a régi fehérvári szinház mögött egy keskeny utczácskában, közös ágyuk volt, két-két váltó forintot fizettek érte havonkint. Szabó szinigazgató azelőtt kórista volt a Nemzeti Szinháznál s 1842 október havában lett vidéki direktor, pályáját Székesfehérvárott kezdte meg. Rendezője Almási István volt, aki Petőfit orrhangos kiejtése miatt nem szerette. Egyszer megkinálták, hogy a beteg sugó helyett üljön a lyukba, ott talán több hasznát veszik, mint a szinpadon. De Petőfi annyira megneheztelt ezért, a szerinte dohonestáló ajánlatért, hogy haragosan ment haza, nem is vacsorált, aludni se tudott s másnap reggel egy „A sugó" czimű tiz strófás

költeményben öntötte ki haragját, melyben a sugó hatalmát dicsőiti, akire minden színész hallgat. Ámde ő csak a deszkák fölött akar színész lenni, nem a deszkák alatt; a délelőtt folyamában azonban Szabó is, Almási is megértették vele, hogy csak ideig-óráig való sugásról van szó, mig a sugó meggyógyul. Erre aztán megbékélt s eltépte a költeményt.

Sokat nyomorgott, fázott, de közben mindig irt és olvasott Petőfi. Ujesztendőkor összeveszett a társulat, egy része ott maradt és tovább játszott, ezekkel volt Petőfi is, akire ekkor nagyobb szükség lehetett. Fehérvárról aztán Szuperrel Duna-Pentelére mentek, onnét a Dunán át, apja régi csárdája mellett kocsiztak el, ami Petőfit nagyon jó kedvre hangolta. Közben föl is fordultak, amely alkalommal Petőfi, sárgagombu zöld kvekkerjében s rövid gallérköpönyegében a pocsolyába esett. Estére Szabadszállásra, másnap Kecskemétre értek, ahol élete kellemesebben folyt, mert Jókai és Kis Károly barátsága édesitette meg a színész-nyomoruságot.

A pálya művészi oldala nem mutat valami fényes eredményt. Petőfi szinlapragasztó, kellékszerző s ötöd-hatodrangu szereplő. A legkülömb szerepe a nótárius a „Szökött katoná"-ban. Magános óráiban menydörögve szavalta Coriolánt és Hamletet, a szinpadon pedig statisztált s keserű haragjában megtette egyszer azt, hogy kard helyett „Griseldis" czimű érzékeny játékban bunkósbotot kötött az

oldalára. Ezt egy statisztatársa észreveszi, elneveti magát, a nevetés ragadós, nemsokára az egész szinpad nevet, mikor pedig Dézsi, aki a hőst játszotta, fölkiált, hogy: „Ránts kardot, gyáva!“ kihuzza köznevetségre a furkósbotot.

A függönyt csaknem le kellett ereszteni s az esetért öt forint birságra itélték. Cantabit vacuus coram latrone viator! (Vigan danol az üres zsebü utas, mikor a rablóval van szemben!)

Az öt forint birságot aztán a direktor elengedte neki.

Itt Kecskeméten másolta le Jókai ötfelvonásos drámáját „A zsidófiut“, melyet az Akadémia pályázatára küldött be 1892 végén. A kéziratot meg is találták az Akadémia irattárában.

Jellemző Petőfi karakterére, hogy Ács Károlytól egy zimankós téli napon fekete kabátot kérvén kölcsön az előadásra, azt összehajtogatva, a karjára vette.

— Miért nem huzod fel ebben a csikorgó hidegben? — kérdi Ács.

— Nem elég, hogy este nyövöm, még nappal is viseljem?

És ugy ment el, pedig vékony kabátkájában majd megvette az Isten hidege.

Jutalomjátékául Learban a bolond szerepét választotta s ezt 1843 márczius 23-án olyan sikerrel játszotta el, hogy sok tapsot kapott érte, Dézsi pedig a Lear ábrázolója megölelte, megcsókolta s ami fő: megvacsoráltatta. Tiz váltóforintot kapott az esti jövedelemből, mint „jutalmazandó“.

Nemsokára ezután otthagyta Kecskemétet, a színészetet, miután mint szinlap-kihordó bucsú-füzetet akart kiosztani, de a czenzor nem engedte kiadni „Disznótorban“ czimű költeményét, mert, ugymond, abszurdum az, hogy gömböcz legyen az ég s mi „gömböczben töltelék.“

Távozásakor a háziasszonya ott fogta a zöld kvekkert, ami nagyon kihozta a flegmából. Pár ruhadarabbal s egy Jókaitól kapott Páriz—Pápai-féle szótárral megváltotta a becses zöld kabátot.

Október havában Debreczenben áll be ujra színésznek a Komlóssy társulatánál, kivel, mint Orlaynak irja, Váradra s onnét Kolozsvárra fog menni. Szerelmes szerepeket fog játszani! A próba azonban nem sikerült s Komlóssy kijelentette, hogy csak kórista minőségben viheti magával. Petőfi aztán elkeseredésében egy kis ripacs-direktorhoz szerződött, aki Diószegre és Székelyhidra vitte, persze, mint elsőrendű színészt. De belebetegedett a faluzásba, tifuszos lázt kapott, eladogatia lassan-lassan mindenét s alig tudott egy pár garasra szert tenni, hogy Debreczenbe visszamehessen.

Pákh Albert ez időben Debreczenben lakott. Egy este, társaságból későn menvén haza, a kapuban egy vékonyan öltözött, didergő alakot lát, aki féltve szólitja meg. Petőfi volt.

— Azért jöttem hozzád, hogyha meghalok, legyen, aki eltemettessen.

Pákh aztán fölkarolta, ápolta, felruházta s végre egy szinházi jegyszedőnénél helyezte el a Várad-

utcza végén. Ez a jó asszony anyai jósággal bánt vele. Özvegy Fogas Józsefnénak hivták.

Utolsó szinpadi kisérlete a nemzeti szinpadon történt. Egressy jutalomjátékán, a „Szökött katoná"-ban, Géresi nótáriust játszotta. Kétszer is belehabarodott a szerepébe s azt mondta, „hát Julcsa kisasszony a vőlegény?" de a jelenlevő egyetemi ifjuság, melynek kedves költője volt, riadó tapssal nyomta el a nyelvbotlást. Petőfi a szinlapon „műkedvelőnek" van nevezve.

*

Nagyobb és nehezebb sor volt ennél a katonáskodása, amelynek története röviden a következő:

A Rónai néven való nemzeti szinházi szereplés után szülei tudvalevőleg hazavitték. A jövő terve az volt, hogy Sándor tovább fog iskolázni. Ostfi-Asszonyfára ment aztán Petőfi Salkovics mérnökhöz, rokonához, ahonnét majd a fiukkal együtt Sopronba megyen, iskolába. Salkovicsné nagyon megkedvelte Sándort, készitett neki a soproni iskolaévre fehérnemüt s egy kis pénzt is igért neki segitségül, amikor bomba gyanánt ütött be Salkovicsnak egy levele nejéhez. A levél olyan elitélőleg beszél Sándorról, hogy ezt a fiunak tudtára adni, szegény jó asszony nem vállalkozhatott. Azt találta ki tehát, hogy a nyitott levelet a zongorára teszi, mely elé Petőfi napjában ötször-hatszor is leül zongorázni. Ugy történt, ahogy gondolta.

Sándor megpillantotta a levelet, belétekint, meglátja a nevét, érdekkel olvassa el a rávonatkozó sorokat és mint a villámütött áll meg életének fordulópontja előtt.

Beszólitja Orlay barátját az irodából, amelyben foglalatoskodott s igy szól hozzá:

— Hallgasd, mit ir a nagybátyánk.

És felolvasta előtte a levél kövelkező sorait:

„Samut és Károlyt küldjétek fel Sopronba, Sándornak azonban adj pár forintot s menjen, ahová neki tetszik, belőle ugy sem lesz egyéb komédiásnál!"

Megdöbbenésem miatt nem tudtam hamar szóhoz jutni — ugymond Orlay — Sándor pedig még a szokottnál is halványabb lett. Végre ezt a kérdést koczkáztattam:

— Mit tevő leszesz most?

— Már határoztam, — mondotta Petőfi, — veletek megyek Sopronba s beállok katonának:

El is ment velük szeptember 5-én s a következő napon belépett a 48-ik Goldner nevét viselő gyalogezredbe. Hat esztendőre asszentálták.

Dr. Sass ezt irja róla: „A szobába léptemkor (Németh J. tanulótársuknál) szerényen meghuzódva, festetlen diák-ládán ülve találtam egy fakó arczu, mohodzó bajszu, vézna kinézésű, egészen igénytelen katonát, ölébe lógatva fehér vállszijról lecsüngő szuronyát. Köszöntésemre katonásan felállt, oldalára huzá fegyverét, s érdes tenyerének szoritása, testalkatától elütőleg, edzett kezek erejét

érezteté velem. Sárga pitykés, zöld hajtókás monturja, nadrágja, csolnakszerű nagy bakkancsa ugy lotyogott rajta, mintha nem is rászabták volna; egyedül nyakszoritója állt feszesen, fölpeczkelvén vékony nyakán ülő fejét, melyen a rövidre nyirott s felálló sertehaj — mely sötétben dörzsölve akárhányszor szikrázott — beesett arcz, fekete bőrszin, élénk két barna szem, mint régi ismerősök jelentkeztek előttem.“

A nyomoruságos katona-életnek voltak mulatságos és fényes epizódjai. Ketten aludtak a régi kaszárnya-reglement szerint egy ágyban. Egy czigányfiu volt a hálótársa. Kilencz óra után, mikor megfujták a „czapinstráng“ ot, nem volt szabad gyertyát égetni. De Petőfi a bajonet végébe illesztett gyertyavilágnál olvasott. Egyszer egyik katona pajtása ilyenkor elfujta a gyertyát, Petőfi dühében utána vágta a bajonétot, de a fegyver szerencsére nem találta, hanem az ágyba furódott.

Legborzasztóbb volt, mikor a vesszőzésekben kellett résztvennie. Társai eleven husára lesujtani. irtóztató volt a sziv emberének! Pedig csak az Isten őrizte, hogy őt magát is meg nem vesszőz-

ték, ha a sors keze el nem tereli a röpülő bajonétot!

A silbakon Horatiust, Schillert olvasgatta s a faköpönyegre verseket irt. Egyszer Sass István barátjával sétált s közben jövendőjéről, reménybeli Olaszországba való masirozásáról beszélt. Mikor Sass a pálya s a jövendő nehézségeiről beszélt, Petőfi igy szólt:

— Érzem barátom, hogy nem mindennapi embernek születtem!

Sass István a sarki lámpához vitte s azt mondja rá gúnyosan:

— Hadd lám, nem pirulsz-e el ezen bátor nyilatkozatod ismétlésére?

— Igen, felelt Petőfi, ujra mondom, érzem magamban, hogy *nem mindennapi embernek születtem.*

1840 márczius közepén indult az ezred bregenzi mars-rutájára. De utközben értesültek róla, hogy az ezredet Zágrábba kommandirozták. Menetelés közben azonban tifuszos lázt kapott s az ezred-kórházból 1841 január 21-én „javultan“ távozik. Kupis Vilmos közlegény társának a barátsága enyhitette itteni szenvedéseit, kihez két költeményt irt. Ez hat évi katonáskodás után káplár lett s később Keglevich Jánosnál gazdatiszt. Petőfit később is meglátogatta, aki szeretettel emlékezett reá.

A terhes katonai szolgálat Petőfit megint beteggé tette. Vérköpés vett erőt rajta s szeptember elején Zágrábban ujra kórházba került. A Superarbitrirungs-Liste azt mondja róla, hogy: „Gyenge

testalkat, hajlammal tüdőbajokra és a szivedények tágulására."

Dr. Römer ezredorvos, aki fölismerte a szenvedő közkatonában a magasabbra törekvő lelket, megkérdezte tőle, ha nem volna-e kedve kiszabadulni a katonaságtól?

— Nekem mindegy, — felelte Petőfi, — de máshol sincs mit remélenem!

Ennek daczára szolgálatra képtelennek nyilvánitják s 1841 február 28-án kiállitván részére a bizonylatot, mely szerint „treu und redlich gedient", elbocsátották s nem verte többé a bal czombját „kard, azaz, hogy panganét".

Zágrábból Sopronig gyalogolt s onnét Pápára. Sopronban bocsátották el végleg a katonaságtól s „kiaszottan, elviselt katona-ruhában" fölkereste Pákh és Sass barátait, akik akkor együtt laktak s büszkén mutogatta nekik obsitját.

— No lám, — mondja Pákh, — mégis tettél valamit!

— Öcsém, ennél többet is tettem, mostam, söpörtem, sikáltam ott is, ahol nem szerettem; csak a főzéshez nem akartam érteni; ez alól a vén bakák fölmentettek, — diák-kóficznak nevezvén főztömet.*)

Igy végződött Petőfi katonaélete.

---

*) Ferenczi „Petőfi életrajza."

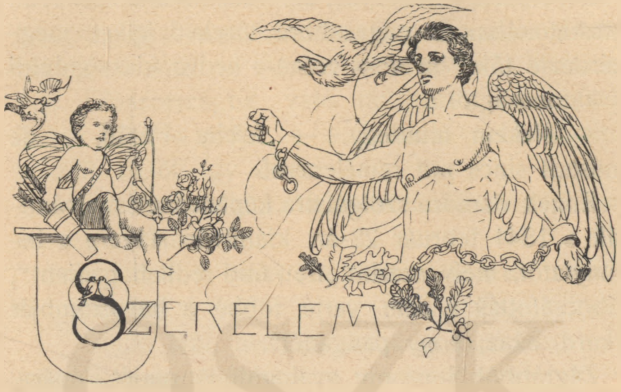

„Szabadság — Szerelem!
E kettő kell nekem . . .“

Ha a legszebb nászajándékot a magyar menyasszonyok közül Csajághy Laura, a Vörösmarty Mihály menyasszonya kapta, ugy a Szendrey Júlia menyasszonyi koszorujába vannak fonva a világirodalom legnemesebb gyöngyei — a Petőfi szerelmi dalai!

Petőfi lobbanékony szive itt-ott tüzet fogott első ifjuságában, röpke szerelmi dalai, egyes fölhevüléseinek dal-szikrái kisebb-nagyobb érdeklődésről tesznek tanuságot. Igy az ifjukor folyamában egyikmásik rózsaarczu, fiatal leánykához, hol komolyan, hol tréfásan irt költeményei, vagy az a tüzes felbuzdulás. Lendvayné Hivatal Anikó láttára, mikor

arra kéri az Istent, hozza vissza a pillanatot, midőn e hölgy a szerelemnek első tüzére gyuladott — s ott ő legyen, a költő, kit csókra hi föl édes, kedves tekintete . . . S a boldogságért odakinál a dalnok tulvilági üdvösségből — egy drága századot . . .

Mégis: komoly, nagy szenvedélye a Petőfi szivének csak egy volt — szerelme Szendrey Juliához.

Júlia 1828 deczember 29-én Keszthelyen született s igen jó neveltetésben részesült. Nem volt feltünő szépség, de vonzó, megnyerő, rendkivül okos, olvasott s a társalgásában volt valami bübáj, amely költőnket első pillanatra megnyerte.

Petőfi 1846-ban Szatmármegyében tartózkodott az ősz elején s szeptember 8-ikán a megyei bálon Nagykárolyban beszélgetett először Szendrey Júliával. Ez a beszélgetés döntő volt Petőfi szivére, egész további életére, mert csiráit ültette el szivében egy olyan szenvedélynek, mely egész szerelmi költészetét kormányozta. A vonzódás Júlia részéről nem támadt hirtelen — naplója tanuskodik róla — melybe bizalmasan öntötte ki szive minden titkát, s melynek egy részét később — meggyőző argumentum gyanánt — Petőfinek is elküldötte s e napló lapjain lépésről-lépésre kisérte a toll a sziv érzelmeinek ébredését, először érdeklődés alakjában, mely a hires költő, a lángoló lélek közelségével szemben ébredt a szellemes leányban, majd igazi vonzalom keletkezik, melyet Júlia még magának sem mer hirtelen bevallani, de tagadni sem

tagadja s Térey Marinak, lelke kedves barátnőjének is czélozgat erre nem egyszer.

Szendreyék Erdődön, a gróf Károlyi-birtokon laktak, hol az apa gazdatiszt volt. Már onnét szeptember 22-ikén ezt irja Szendrey Júlia Térey Marinak: „Szombaton délbe jöttek Petőfi, Papp Endre és Riskó és elmentek délután hat órakor. Ez a fő. Hogy jól mulattam, azt nevetséges volna még ide irnom; arról ugy is bizonyos vagy, hogy egyszóval, azaz hárommal: kedélyesen, erélyesen, szivélyesen. Hanem — figyelmet kérek! — furcsán érzem magamat — az a Petőfi gonosz egy fiu — oly szenvedélyesen tud az emberre nézni, hogy vigyázzon a baloldalára, különben annak ugy is tüzes lakosa fellázad ellene és azt a száraz, hosszú, ily eseteknél tehetetlen házi őrt ugy kiveti onnan, hogy idő kell hozzá, mig ismét résztvehet az uralkodásban Ezt nekem előbb senki sem mondta, tehát ugy egy kicsit majd elkéstem a vigyázással. (Most veszem észre, hogy még nem mondtam meg, hogy a házőr alatt az észt értem!)“

Ez a levéltöredék elég világos bepillantást enged az ifju leány lelkébe, ahol lassan bár, de ugyanaz megy végbe, ami Petőfi szivében az első találkozás villámlása óta rohamosan történt.

Első kisérletei Júlia szerelmét megnyerni, első félénk vallomásai nem vezettek semmi biztató eredményre. Júlia egyszer még azt is mondotta neki, hogy ő sohasem fog szeretni senkit. Maga is megbánta ugyan ezt a nagy szót, amely meggondolta-

lanul röppenhetett el leányajkáról, de hogy némileg jóvátegye, október 10-én a távozó köttő után lobogtatta kendőjét az erkélyről, mintha az intené neki, hogy: remélj!

Remény és kétség között indul tovább a költő, nem tudva, szerettetik-e, vagy hasztalan remél. Költeményei élő, virágos tanui lelke hullámzásának.

November kilenczedikén Koltóról Szatmárra indult, hogy onnét Nagykárolyba s Debreczenbe menjen.

Szerelmi daczának, a hirtelen lángu költői sziv egyik érdekes epizódjának a tanuja Debreczen.

Ferenczi Petőfi életrajzában részletesen elbeszéli ezt az érdekes s azóta annyifelől megvilágitott eseményt. Az ő előadása a legrészletesebb s a leghitelesebb. Igy hangzik:

„Midőn Petőfi először belépett egy este a szinházba, minden szem feléje fordult, s a lelkesedés az égiháboru hangján kiáltá: „éljen Petőfi Sándor!"

Ekkor a debreczeni szintársulatnál játszott Prielle Kornélia is, mint a Feleky társulat szerződtetett tagja. Petőfi őt még Budapestről ismerte, hol mint szerződött tag 1844 deczember 17-ikén lépett föl először a Nemzeti Szinházban. Kornélia egy udvaron lakott 1844—45-ben Egressyékkel, Szigeti Józseféknél, ott többször látta őt a költő és beszélgetett vele. Most Debreczenbe érkezvén, a szinházban éppen a Szigligeti „Két pisztoly" czimű darabját adták a már emlitett szinházi estén, mely alkalommal Kornélia, ki Lenke szerepét

játszta, a darabba szőtt ének helyett Petőfi „A virágnak megtiltani nem lehet“ dalát énekelte el. A költő ezután a szinpadra ment, megismerkedett a szinészekkel s megujitotta Kornéliával is az ismeretséget.

Ugy látszik, hogy másnap reggel egyik barátja Szatmárról valami kellemetlen hirt közölhetett vele, mely olyast tartalmazott, hogy Júlia férjhez megy — máshoz. Lehangoltság, de egyszersmind dacz és harag szállja meg s rohamos tettre határozza el magát, hogy örökre lezárja a halasztás, az ingadozás utját. Még aznap délután meglátogatja Kornéliát, hosszasan beszélgetnek — miközben nőül kéri: este pedig, midőn a „Lara hét fia“ czimű darabban éppen menyaszonynak öltözve játszik, sürgeti, hogy azonnal esküdjenek meg.

Kornélia beleegyezik s ő megkéri a szinészeket, hogy előadás után maradjanak együtt, közben pedig a paphoz siet, hogy azonnal eskesse meg őket. Könyves Tóth Mihály, a hozzá mintegy kilencz óra tájban berohanó és esketésre hivó költőt azzal utasitá el, hogy diszpenzáczió nélkül a szertartást nem végezheti. A költő-pár kifakadás után haragosan távozott.“

Másnap még a katolikus papnál is szerencsét próbált Petőfi, de ott sem járt több sikerrel, mint Könyves Tóth Mihálynál. Elhagyta hát Debreczent esküvő nélkül, felhatalmazva mégis Kornéliát, hogy távollétében is nevét viselhesse. Ezt azonban Prielle nem tette. Csakhamar kisült aztán, hogy a

költő mindezt nem szerelemből, de elkeseredésében s daczból cselekedte s mikor később Prielle Kornéliával találkoztak, harag nélkül váltak el egymástól.

Petőfi nemsokára kibékült Szendrey Júliával, levélben fejtve ki előtte a hirtelen kérés és házassági gondolat egész történetét. Júlia belátta, hogy az örökös huzavona s haragoskodás nem vezethet jóra s a maga igazolására — ezt föntebb is említettem — elküldte Petőfinek a kritikus napok alatt irt naplójegyzeteit, melyek a költőt teljesen kibékitették.

Prielle Kornéliával Petőfi néhány levelet is váltott, ezeket azonban Szerdahelyi Kálmán, a művésznő férje, később elégette.

Az öreg Szendreynek nem volt kedvére a dolog. Más férjet szánt Júliának s Petőfit nem szerette. Praktikus, egyszerű, józaneszű magyar ember létére a gyermekeit is praktikusan neveltette s leányát a saját gondolkozása szerint akarta kiházasitani. Petőfiről hallotta, hogy katona volt, színész volt, állása nincs, jövedelme napról-napra változhatik és változik — szóval: bizonytalan.

Meg is mondta a leányának áperte, hogy erről az összeköttetésről hallani sem akar, amivel daczos leányánál éppen azt érte el, hogy annál jobban érdeklődött Petőfi iránt.

Volt Júliának több kérője. 1847 ujesztendején „egy ifju megkérte a kezét", irja legjobb barátnőjének Térey Marinak. Apjának is volt egy kiszе-

melt férj jelöltje, Uray. A Térey Marihoz irt levelekben Petőfi a nagy „Ő“ — Urayt ellenben szintén ő-nek nevezi, de kis „ő“-vel irja Szendrey Júlia. A szülői ellenkezés azonban egyidőre még a levelezést is megszakitja köztük. Ekkor, mint Szana Tamás irja, egy Logotetti nevü dsidás-tiszt kezdett Júlia körül forgolódni, de nem hiszem, hogy ez az összeköttetés az öreg Szendreynek kedvére lett volna Különben sem hagyott föl még Uray iránt táplált terveivel. Élénk képet ád e napok sziv-hullámzásáról Szendrey Júlia naplója, melynek e lapjai a legvilágosabbak és legőszintebbek.

Mentől ridegebb az apa részéről az ellenkezés, annál forrobbá lesz a szenvedély. Április havában irt egyik levele ennek őszinte bevallása. „Esküdjék meg — irja Júlia — hogy szerelme most szent és tiszta minden egyéb érdektől, s hogy hiszi, miként életével egyhatáru szerelme. Akkor, ha ezt megteszi ön, akkor nincs akadály, nincs gát, amely öntől elszakithasson, akkor jobban nem szerethetem ugyan, mint most, mert az lehetetlen, de imádni fogom önt és boldogitani lelkem egész hatalmával és szenvedélyével.“

Térey Mari egy találkozást szeretett volna Júlia kérésére, közte és Petőfi között kieszközölni. Térey Mari egy levélben megigéri s Júlia május elsején a következő, lelke mélyébe világos pillantást engedő levelet irja, melyet Ferenczi nyomán közlök:

„Miért kérdezed még tőlem, miért, oh Mari,

hogy mit tegyél? Te, ki legjobban tudod, menynyire szeretem Őt, elgondolhatod, hogy Őt láthatnom a legnagyobb boldogság volna. Őt, ki lelkemnek minden gondolatját, érzelmét, mi ott fakad, birja, kedves, egyetlen világomat! Ha csak egy rövidke óráig birhatnám Őt, csak egy perczig a kezet, melyben Isten minden gyönyörömet teremté, ha csak láthatom; hogy öröm neki láthatásom, tán imádnám az embert is, ki által ezt megnyerhetném. Hatalmadba adok mindent tenni, mit csak jónak látsz, csak azt tedd, hogy láthassam Őt; oh Marim, ha ezt kieszközölheted! Látod, nem egyedül a szenvedély kielégitéseért vágyom erre; de ha egyszer láthattam: vagy rá veszem, hogy valami biztos állást szerezzen magának s akkor minden ellenszegülés nélkül övé lehetek, vagy, ha több neki korlátnélküli szabadsága, mint szerelmem — mitől félek — akkor válni fogunk örökre s talán még nyugodt lehetek s ha kivánják szüleim, boldogitok mást, ki sorsát enyémhez köti. Aztán ha Ő most ugy tenne, mint mondja s csupa visszatorlásból, hogy sértsen, hogy megmutassa a világnak, mily keveset gondol velem, ha szerelem nélkül venne el egy parasztleányt, egy nőt, ki lelkének fönségét nem érthetné, nem sejthetné: mi lenne belőle? Egy szerencsétlen egész életén át s ennek oka én! Ekkor megérdemelném, hogy sujtson az ég haragja, hogy ne tudjam, mi a boldogság! Mióta ismét lehetőnek hiszem őt láthatni, mióta felélesztéd bennem ujra a remény

sugarát, azóta lángként nyargalja az öröm valómat át s egy égető láz magasztalja fel majdnem kialudt életkedvemet.

Végre lerázhatom magamról az örökös okoskodás jégpáncélját, mit rám erőltetének s éppen a legnagyobb igazgatás, midőn ugy bele akartak kovácsolni, hogy soha többé ki nem igazodhaték belőle, éppen a legnagyobb igazgatás ronta el mindent, mit eddig összetépni erőm nem volt s most szabadon lélegzem. Hisz csak nem akarják, hogy elmenjen az eszem, hogy mi több, ne legyek boldog sem ezen, sem a másvilágon.

Ha mint Sándorom neje leszek boldogtalan — mi csak tőle függ — lesz erőm türni mindent, mit rám küld az ég és kivivni magamnak a jövő üdvösségét; de ha elszakitanak tőle, ha még nem is láthatom, ugy veszve, veszve lesz minden számomra ' Mindig az idővel biztatnak, hogy ez meghozandja, mit Isten számomra rendelt De elég volt félév és két hó, én nem várhatom tovább összetett kezekkel az idő ajándékát. Nem! nem lehet tovább! s Marim, édes angyalom, segits rajtam, ne hagyj elveszni, mint a többiek. Isten veled ! Csókol ezerszer

forrón szerető

Júliád "

„U. i. Ha lehet, ne halaszd, mi üdvömet hozza meg! Ne halaszd sokára az irást. Ha mi érthetetlent látsz irásomban, légy oly jó, nézd el, nem

tudok mindent ugy rendbe szedni most, mint kellene — gondolatomat se! J.«

Térey Mari megirta Petőfinek a dolgok állását, felhivta, hogy jöjjön mielőbb körükbe, Petőfi gyorsan határozott, levélben megkérte Júlia kezét. Szendrey azt felelte a levélre, hogy ő Petőfit nem ismeri eléggé s választ majd csak egy év leforgása alatt adhat Erre Petőfi elhagyja a hosszas levelezést s Erdődre utazik.

Erdődön lakott ekkor Lauka Gusztáv, akihez szállott Petőfi. Innét nyomban Szendreyhez ment, szóval ismételte a megkérést s mikor Szendrey — az anya könnyei s Petőfi meghatottsága daczára ridegen és elutasitólag viselkedett — élesen felelt, összezördült az apával s hazamenvén, kemény hangu levelet irt neki.

Ezután már Petőfi a legszigorubb gonddal őrizett Juliskájával csak ritkán s mindenféle mesterkedések segitségével találkozhatott. Végre az apa egy heti határidőt szabott s ennek eltelte után választás elé állitotta a leányt. Válaszszon közte és Petőfi között.

Júlia választott.

Az esküvőt szeptember 8-ikára tüzték ki. Addig azonban Petőfinek Juliát látni, vele találkozni nem szabad, csak levél utján érintkezhetnek egymással.

— Dicső leány! — igy kiált föl Petőfi, — kettő között kellett választania — szülei közt és köztem. Engem választott.

Ez időre esik Petőfi felsőmagyarországi utazása.

Esketö papnak Tompa Mihályt szerette volna megnyerni, de meghasonlásuk ezt a tervet meghiusitotta.

Elérkezett szeptember nyolczadika, évfordulója annak a napnak, melyen Petőfi a nagykárolyi várkertben Júliát először megpillantotta. Szeptember nyolczadika szerdára esett s az esküvő a kora reggeli órákra volt kitüzve, az erdődi vár kápolnájában. Petőfi feketében, sodrony-mivű, ezüstgombos moiré-atillában, menyasszonya fehér selyemruhában, fején mirtusz-koszoruval s keblén tearózsával jelent meg az oltár előtt. Erdőd öreg papja, Kallós István eskette őket, Lauka Gusztáv és Sass Károly tanuskodása mellett. Lauka többször elmondta előttünk ezt az esküvői jelenetet, de minden lényeges eltérés nélkül, az előadottakkal. A pap kérdéseire, szerinte, tisztán és érthetően, de meghatottan és szenvedő arczczal válaszoltak, Laukának pedig az egész szertartás alatt sirhatnékja volt.

Apai áldás nélkül indultak utnak. „Midőn a költő — ugymond Ferenczi — már fölszállóban volt a négyesfogatra, mely őket Koltóra szállitotta, hosszasan várta, hogy Szendrey hozzá is fog szólni legalább; de az apa rá sem nézett, mire szokott modorában fölkaczagott és elhajtatott."

*

A hosszú küzdelem a szerető hitvesért, be volt, fejezve. Az volt a nagy munka — irja egyik köl-

teményében — mig ezt a szivet, ezt a kezet a magáévá küzdötte ki. De most annál édesebb volt annak a birtoka, kinek még „hibái napfogyatkozását“ is szerette! És a négylovas kocsi prüsszögő méneivel vágtatott, vágtatott a poros uton, őszi tájakon az örök tavasz, a boldogság, a paradicsom — Koltó felé!

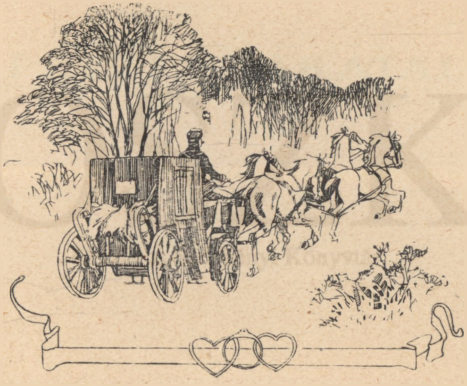

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

PETŐFI BARÁTAI.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Petőfi barátai.

A negyvenes évek irói, művészei, szereplői.

Fényes egy névsor ez, a Petőfi barátainak a névsora. Ha az egész világ ellensége lett volna, akkor sem tudnák elhomályositani.

Az öregek közül Szemere, Vörösmarty, Nagy Ignácz, Frankenburg, s többen az országos politikai kapaczitások közül is, az ifjak seregében Csengery, Berecz Károly, Bérczy, Bogdán Lajos, Bulyovszky Gyula, Czakó Zsigmond, Dobsa Lajos, Degré Gusztáv, Emődy, Irinyi, Kecskeméthy, Lisznyai, Losonczy, Kazinczy Gábor, Sárossy Gyula, Lauka Gusztáv, Vahot Sándor, Vajda János, Pompéry, Pákh Albert, Pálfiy Albert, Vasváry, Oroszhegyi, Xántus János, Szigligeti Ede és akit legelől kellett volna emlitenem: Jókai Mór.

Legelső ismerősei közül való Várady Antal, az egyetlen, akitől elfogadott valamit, az egyedüli, akivel nem veszett össze soha.

Vörösmarty sorrendben is, érdemben is első közöttük. Ő volt az, aki először fogta pártját a lángszivű kezdőnek. Azt a jelenetet, amelyet a régi Nemzeti Körben láthattak a Vörösmarty barátai,

méltó, hogy művészi ecset örökitse meg s mesteri toll aranyozza be Én csak egyszerüen leirom, hogy történt.

A régi Csiga-vendéglő a Sebestyén-téren volt. A Sebestyén-tér ott terült el, ahol most a királyi bérpalota Dunára néző sarka áll. Annak az első emeletén volt a Nemzeti Kör.

Vörösmarty a Nemzeti Szinház egynehány művészével, pár iróval s számos belvárosi polgáremberrel járt oda s délutánonkint, néha egész estéken át folyt a kedélyes társalgás, a politizálás, melynek középpontja és éltető lelke Vörösmarty volt.

Egy ilyen alkalommal történt, hogy Vörösmarty előhozakodott a Petőfi dolgával. Elmondta, hogy talált itt egy nagyon talentumos fiatal embert, igazi isten-áldotta tehetség, akinek a verseit kellene kiadni. Dehát nincs rá pénz, hiszen megélésre valója sincsen, szegénynek.

Hallgatják, hallgatják megindulva, fejcsóválva, miglen megszólamlik Tóth Gáspár szabómester, a kör egyik szerény tagja, Vörösmartynak rajongó tisztelője.

— Tekintetes uram, — ugymond, — én csak szerény mesterember vagyok, de a tekintetes úr szavai után belátom, milyen nagy szükség van rá, hogy az a szép talentum el ne kallódjék Én tehát, mivel Vörösmarty Mihály mondja, és az énnekem szentirás, csekély tehetségem szerint hozzájárulok ahhoz, hogy ezek a jeles munkák nyomtatásban megjelen-

jenek. Adok azért Vörösmarty tekintetes úr kezeihez háromszáz forintokat. De hogy addig is élhessen az a derék versiró ifjú, ime még száz forintokat adok Vörösmarty tekintetes úr kezeihez, amiből élhessen addig is.

Ezt mondta Tóth Gáspár szabómester, akinek a nevét bűn volna elfeledni!

Frankenburg is első pártfogói közé tartozott a költőnek. Bajza közölte első verseit az Athenaeumban, mert akkorában még az öreg irók lelkiismeretes kötelességüknek tartották segiteni, támogatni a fiatalokat. Garay János is lelkes hive, bámulója volt a Petőfi költészetének, bár ő egészen más ösvényeken járt.

Nagy Ignácz is egyike a kor jeleseinek, akik barátaival együtt oly szép várakozásokat füztek Petőfi és társai föllépéséhez. *Jókai* oly szépen jellemzi mind a kettőt, a maga zseniális modorában:

„Néhány év előtt jó kedve lehetett a magyar olvasó közönségnek. Vidám, mulattató könyvek jelentek meg, miken csaknem agyonkaczagta magát az ember: „Torzképek", „Menny és pokol", „Magyar titkok" stbi. Mind oly egészséges jó kedvvel füszerezve Minden szinpadon megfordult nem egyszer, de számtalanszor a „Tisztujitás", melynek mulatságos jeleneteiből nevetve nyert tanulságot és oktatást a nép. Ezeket mind *Nagy* Ignácz irta. Vig ember lehetett, ugy-e bár, ki az egész országot igy meg tudta nevettetni? Amióta én ismerem, soha még csak mosolyogni sem láttam. Mindig ugyanazon szomorú arcczal lehetett

őt látni iróasztala előtt, és sehol másutt, mint iróasztala előtt. Látta-e őt valaha mulatni valaki? Tánczvigalmakban, vig társaságokban? Régen lehetett az, nagyon régen . . . Isten jó családdal áldotta meg őt, kedves, példás hűségű nővel, jó atyával és anyával, kik betegsége hosszú éveiben szüntelenül mellette voltak. Egyik oly áldott, szelid lélek, mint a másik. E családért fáradott egész életén keresztül. E munkásságának lett áldozatja ő is. Már nyolcz év előtt (ezt 1854-ben irja Jókai) oly roskatag volt, hogy egyedül nem tudott járni. Mindig neje karján lehetett őt látni, ki elvezette őt a szinházig vagy Garay lakásáig. Mert e két kedvencz helye volt a jó öregnek, s ha összejött a két beteg, sorvadozó költő, fellelkesültek egymás lelkének lángjától s beszéltek a jövőről s gondolták magukban: melyik fog előbb elmenni?

„Garay ment el előbb. Tudni lehetett már évek óta, hogy haldoklik, mégis megdöbbentő volt halálának hire. Nagy Ignácz előtt el akarta azt titkolni családja; szegények, nem gondoltak rá, hogy a hirlapokból úgy is meg fogja tudni. Ez nagyon leverően hatott rá. Már akkor hat hónap óta nem volt kint a házból Garay elment az ősz hulló leveleivel. Nagy Ignácz érzé tán, hogy az ő jelszava a tavasz fakadó bimbai?“ — (1854 márczius 19-én halt meg.) Az ő eszméje volt egy hangverseny az elhunyt Garay árvái számára. Akkor népszerű volt a költő árvái javára tánczolni, énekelni. Ő akarta azt rendezni.

Még két nappal a Garay árvák hangversenye előtt Jókai nála járt. „Vidám terveket csináltunk a jövő felől, — mond Jókai. — Már most én is örömmel kezdek ujra a munkához“, — mond Nagy Ignácz, megszoritva a Jókai kezét. „Már ekkor egy év óta nem volt kinn a szobából. Hivtam, hogy jőjjön ki a budai hegyek közé lakni. Ott jobb a levegő.“ — „Mindenesetre ki kell mennem a szabadba, csak jőjjön a tavasz.“ És ki is ment nemsokára, a meleg tavasz virágai közé — a sirba . . .

A Garay-hangverseny napján kivette a tollat kezeiből Isten halvány angyala, a halál, s mondá neki: pihenj meg!“

Nagy Ignácz egész generácziót nevelt az irodalomnak, az uj, diadalmas nemzedék az ő kezén fordult meg, ő vezette őket a Parnasszusra.

Czakó halála tragikus megrázó vala. „Társadalmi gyülhelyünk, — úgymond Jókai, — még mindig a mindnyájunktól becsült Csengery lakása volt a mostani Pálffy-féle házban; ugyanott volt Landerer és Heckenast nyomdája, ahol a „Pesti Hirlap“-ot nyomtatták. (Ma Kossuth Lajos-utcza 3. szám.)

Egy délután Czakó, a nagyhatású drámák költője, odamegy Csengeryhez, ki éppen akkor segédszerkesztőjével, Emődyvel értekezett a lap berendezése felől. Czakó leül a pamlagra s leveszi a falról Csengery czéllövő pisztolyainak egyikét. Emődy figyelmezteti rá, hogy meg van töltve. Erre Czakó azt mondja: „Én ezzel a pisztolylyal húsz lépés-

ről ellövök egy huszast.“ Nem ügyeltek rá, s csak a gyutacs-csattanás hangjára fordultak felé. Igen, csak a gyutacs-csattanást lehetett hallani mert a pisztoly-durranást Czakó feje fogta fel, a szájába vett fegyverrel agyán keresztül röpité a golyót. Soha sem tudta meg senki e borzasztó tettének indokát. Vele egy nagy jellem s egy kitünő lángelméjü drámairó veszett el. És ez esemény után vége szakadt a Csengerynél tartott társas összejöveteleknek“.

Petőfi Várady Antallal lakott együtt. Ebben a közös lakásban irta Petőfi számos költeményét. Mikor verseit komponálta, fel s alá járt a szobában, kezében egy tallér, melyet minden lépésnél a magasba hajitott. A fölöttük való lakásban valami vén kártyás lakott. Ez rendesen éjfél után került haza, s olyankor elkezdett le- és feljárni, sokszor támolygó lépésekkel, mivelhogy részeg volt az istenadta. Hiába minden fifika, a járkáló vén lumpot nem lehetett leszoktatni a föl s alá való topogásról. Eszébe jut azonban Petőfinek egy jó ekszpediens. Váradynak volt egy hegedüje, amelyet éjjel, ahányszor hazajött a vén kártyás, Petőfi mindig elővétette Váradyval s addig hegedültetett vele, mig a kártyás káromkodva le nem feküdt. Akkor abbanhagyták a hegedülést is. Ettől kezdve volt már az éjjeli topogás ellen orvosság. Ahányszor topogni kezdett az éjjeli csendháboritó, Petőfi odaszólt Váradynak: „Tónele, hegedüld meg azt az embert!“

És a „meghegedült“ ember egy darabig káromkodott, aztán lefeküdt. Ugyanabban a szűk lakásban akárhányszor vivó-asszókat rendeztek Petőfi és lakótársai. Petőfi Chappon vivómester tanitványa volt, s nem keveset tartott ügyes vivó-képességére. Sokszor Várady két kézre kapta a kardot s ott ütött-vágott, ahol érte, kapta!

Vas Gereben, a barátságos, bár rácz nevű (Radákovicsnak hivták), de magyar szivű iró mindenkinek első pillanattól fogva jó barátja, piros arczú, szakállú, kék szemű, jó kedélyű gyerek volt, amint Jókai leirja. A fönnebb emlitett párbaj történetét Jókai igy adja elő:

„Vas Gereben véletlenül tünt el a negyvenhetes év végén. Ennek a története is egy kis humoreszk. Valami összekoczódása volt egy ifjukori barátjával, s az irói becsület azt kivánta, hogy megsértőjét hivja ki és verekedjék meg vele. Meg kell lenni. Hozzám jött a párbajhoz pisztolyt kérni.

— Nekem van egy, mondám, de ez dupla pisztoly, hogy lőttök ezzel?

— Hát majd úgy, hogy először az egyik fél lő az egyik csövével, aztán a másik fél a másikkal.

— Biz az jó lesz.

Pár óra mulva hozzák a hirét, hogy Vas Gereben keresztül van lőve a karján. Odasietek hozzá, fekszik s bekötött karját jeges vizzel borogatja. Ingén lyuk a golyótól. Én egészen sajnálkozva hagytam el szegényt. De nem voltak olyan jó keresztények Degré és Lauka, pedig hiszen pápis-

ták. Nem hittek neki, levették a karjáról a kötelé-ket, le még a flastromot is, hát nem volt biz annak semmi baja. Párbaj sem volt. Emiatt nem volt szegénynek maradása itt Pesten, hová csak a későbbi mozgalmas év hivta megint vissza. Jó fiu volt, én szerettem. Mindenkinek tartozott egy kis pénzzel, akit ismert, nekem is, de én szive-sen adnék neki tizszer többet, csak élne még. S úgy hiszem, más ismerőse is igy van vele."

Czakóra visszatérve, akinek rögtönös és tragikus halálát az imént mondtuk el, ő három évvel idősebb volt Petőfinél. Fantasztikus ember volt már ifjú korában, a nagyenyedi kollégiumból azért kellett nagy hirtelen távoznia, mert egy új vallás alapitásán törte a fejét, amelynek alapelve a természetimádás. Ezt a fantasztikus vallási alapelvet később egy drámájában, a „Leónában" próbálta érvényesiteni. Nagy feltünést is keltett annak idején, s az ifjuság rajongott érte és elveiért. Apja meg alchimista volt s egész vagyonát kisérleteibe ölte, koldussá lett és fiát nem támogathatta többet. Akkor Czakó neki-indult a nagyvilágnak, felcsapott vándorszinésznek, hányódott-vetődött az országban, nyomorgott, szen-vedett, s végre önmagával is meghasonlott, ember-gyülölővé lett. Mélységes sötétlátása borong a darabjaiban is. Az első darabja volt a „Chantrey család", melyet mint vándorszinész, *Páli* Elek társulatánál irt. Aztán a Nemzeti Szinházhoz került kóristának. Ott irta „Festő és vampir czimű drá-máját, de sem ezt, sem az előbbenit nem adták

elő Annál nagyobb örömmel fogadták el későbbi műveit, a „Kalmár és tengerészt“, (amelyben egy nagy és annak idején hiressé vált beszéd folyamában fordul elő az a szálló igévé lett mondás: Mit ez a tenger sima tükréhez képest?)

A kezdetben óriási hatással indult darabok későbbi sorozata kevésbé tetszett, s mikor efölött elcsüggedve, „János király“ czimű darabját sem találták barátai jónak, annyira kétségbeesett, hogy 1847 deczember tizennegyedikén, az előbb leirt körülmények között főbelőtte magát. Ez volt a kis baráti kör egyik tájó tragédiája. Czakó halálát Arany is, Petőfi is költőileg elsiratták.

Petőfi szerint:

„Magassan röpülő szellem sülyed a mély semmiségbe.,
Tavasz dölt, az ifjuságnak tavasza a sir telébe.
Keresett-e rokonlelket, keresett-e jó barátot?
Vagy, ki odalépe hozzá, eltaszitá öt magától? . . .
Végre lett egy jó barátot, jó barátja a fegyver lett,
Mely szivéről lesegité az életet, e nagy terhet.
Könnyez a részvét, ó még a gyülölség is, ha itt volna,
Ejtene egy drágagyöngyöt, egy könyűt a koporsóra!“

A baráti körnek egyik speziális alakja *Sükei* Károly.

Valóságos mesterdarabja a személyleirásnak az a virtuóz kép, amelyet Jókai Sükeiről ad.

„És most kiemelkedik közülünk egy sajátságos alak. Mikor a cylinder-kalapja emelkedik fölfelé, véghetetlen magasságu, fenyőegyenes, keskeny kari-

más kalap, azt hisszük, ez egy angol. Mikor az arczát meglátjuk, fakó bajuszával, benyomott állával, fiatalon rezes képével, szinevesztett hajával, azt mondjuk: ez egy kozák; mikor utána következik a vézna alak, behorpadt mellkassal, előreeső vállákkal, egyik kezének hüvelykujját gomblyukába akasztva, mintha maga-magába kapaszkodnék, azt mondjuk: ez egy kretin. És mikor megszólal rettenetesen dadogva, akkor nem tudjuk, hogy kicsoda? Hanem, ha végre megértjük, hogy mit beszél, akkor azt mondjuk rá: ez egy zseni! Ez volt Sükei Károly. Fia a bukaresti magyar protestáns egyházat megalapitott nagy misszionárius lelkésznek, kora ifjuságában egy gonosz hátbaütés miatt örökre dadogóva téve, de fejében egy eleven enciklopédia. Nincs a világon tudomány, amit ne tanult volna: nyitott könyv, vagy apokrif, inkunabulák és unikumok mind szóról-szóra a fejében. Ez nem elég. Amely külföldi és hazai költőket szeret, azoknak minden művét könyv nélkül elmondja. Amit azok is rég elfelejtették, ami elveszett, ami nincs többé — az ő fejében megvan. Az egyszer hallott művet képes lediktálni évek mulva. És amellet emelkedett költői kedély. Egy kötet költeménye: „Hulló csillagok" a hazai remekművek közé sorozható. Czinikus és idealista.

Örökké jellemző az a mondata, amivel egyszer Pulszkynak megfelelt a negyvennyolczas forradalom napjaiban:

Pulszky nagy felindulásában azt kiáltotta oda,

hogy hallgassanak már végre az okos emberekre, Sükei azt vágta neki vissza:

— Mmmmmost olyas idők járnak, ammmikor nnnem kkkkel hallgatni a okos emberekre!

— Arany igazság! — kiált föl Jókai, — bár ne hallgatunk volna reájuk!

Rendkivül érdekes egypár részlet márczius tizenötödike krónikájából, amelyet Jókai „Életemből" czimű könyvében ir le.

Le kell, hogy irjam ezeket a följegyzéseket, mert olyan közvetlenséggel mondják el a nevezetes reggel történetét, milyen csak a szemtanúi, a főszereplők egyikének tollából kerülhet ki.

Négyen voltunk együtt dohány-utczai szobámban: Petőfi, Vasvári, Bulyovszky és én. Társaim rám bizták, hogy fogalmazzam a pesti tizenkét pontot a néptől érthető alakban; Petőfinek egy költeménye volt készen e napra. — És azután előre! — kiáltá Vasváry és amint tőrbotjával előre sujtott, a tőr kirepült pálczahüvelyéből, mintha mutatni akarná az utat.

Siettünk a Pilvax-kávéházba, hol irótársaink szoktak összegyülve lenni. Engem feltóltak az asztalra, hogy olvassam fel: „Mit kiván a magyar nemzet?" Valami villanyos melegség állta el akkor minden tagomat: érzém, végzetes szó az, amihez kezdek; de el voltam rá szánva, ha áldozatul esem is. Ki lett mondva. Utánam Petőfi olvasta fel halotthamvasztó költeményét: „Talpra magyar, hi a haza, itt az idő most, vagy soha!"

S most hová innen? Oda, ahol az ifju tűz van: az egyetemre.

Ugyanazon villanyárasztó jelenet, de már a csoportosult ifjuság buzditó riadala mellett, kinek nevében *Vidacs* János felelt a felhivásra.

S hová innen?

A nyomdába! Nem ismertünk czenzort többé, kinyomatjuk a nemzet követelését és Petőfi buzditóját.

Landerer nyomdája előtt már valamennyi irótársunkat mind együtt találtuk; itt csatlakozott hozzánk Irinyi is, és a Nemzeti Szinház tagjai, férfiak és nők.

Esős, sáros idő volt, a közönség esernyőket tartott kalapjai fölé.

— Ej, uraim, — kiálték a közönségre, — lehet, hogy egy óra mulva a golyók hullanak reánk eső helyett: akkor elfutunk-e?

S arra minden esernyő eltünt a fejek fölül.

De eltüntek még a kalapok is abban a pillanatban, amidőn Irinyi az első példányát a nemzeti követelésnek felmutatá e szóval: — Ime, a szabad sajtó első nyomtatványa!

A nyomtatógépet mindjárt elsőnek ragadta meg Irinyi, a második nyomást Petőfi, a harmadikat én tettem meg vele. Hogyha a merénylet szerencsétlenül üt ki, minket érjen a csapás, ne az ártatlan nyomdai személyzetet. Igy lett kinyomtatva Magyarországon a szabadsajtónak legelső terméke, igy született meg a sajtószabadság!

Eszembe jut, hogy azalatt, amig a tizenkét pontot szedték, felhivattak a nemzeti kaszinóba, mely ugyanazon háznak első emeletén volt s egyike a legkonzervativebb uraknak azt a tanácsot adta nekem, hogy a tizenkét ponthoz még vegyünk föl egyet, *a papi jószágok elvételét.* — Ugy-e bár, — mondám, — azért, hogy a tizenharmadik ponttal megbuktassuk a többi tizenkettőt? — Köszönöm a jó tanácsot!

Igy adja elő a költő-szemtanu e nevezetes órák történetét, melyekben együtt lelkesedett úr és munkás, gazdag és szegény, s mint Jókai föntebb előadja, ott voltak a Nemzeti Szinház tagjai, akiknek sorában Petőfi előtt legkedvesebb volt *Egressy* Gábor.

Egressy nemcsak korának, de minden időknek egyik legnagyobb magyar szinésze.

Akkorában a Nemzeti Szinház úgynevezett „régi gárdája" — 1837 és 1848 között — a következő fényes nevekkel dicsekedhetett: Déryné, Lendvayné, Laborfalvi Róza, Megyery, Szentpéteri, Fáncsy, Bartha, Lendvay, László és utolsó bár e sorban, de első mindenütt: Egressy Galambos Gábor.

A Nemzeti Szinház első igazgatója Bajza József volt, zeneigazgatója Mátrai (Rothkrepf) Gábor. Bajza után Szentkirályi Móricz lett az igazgató. A szinház vezetését részvénytársaság veszi át, melynek elnök-igazgatója Földváry Gábor, alelnöke gróf Ráday, a társaság által kinevezett kormányzó választmány tagjai: Ilkey Sándor, Kovács Zsigmond, Nyáry Pál, Patay József és Rosti Albert.

1839-ben a szinpadi darabok forditói között Kossuth Lajos is szerepel, aki „Finnlandi János“ czimű igen lelkes hangú és szabadszellemű dráma forditója; ezt a szindarabot — éppen lelkes, szabad szelleme miatt — országszerte nagyon sűrűn adták.

Shakespeare-i darabok nagyban szerepelnek a műsoron, a régi forditásokat át meg átjavitják, vagy ujra forditják. A „Makranczos hölgy“-et Egressy maga forditotta le, „Coriolánus“-t pedig Vajda Péterrel együtt. A czimszerep verseit természetesen maga Egressy forditotta, s mint fia, Egressy Ákos, a Nemzeti Szinháznak később ugyancsak elsőrangú művésze irja, Petőfi a maga Coriolán forditásában az egész szerep forditását csaknem szóról-szóra átvette. Ugyancsak Egressy forditotta „Othello“-t és „III. Richárd“-ot, mindkettőt Vajda Péterrel, — „IV. Henrik“-et Matisz Pállal, „Macbeth“-et egyedül, majd Szigligetivel társulva a „Tévedések vigjátékát“.

Hatalmas szereposztásban került akkor szinre „Coriolán“, — a czimszerepet Egressy, Volumnáit Laborfalvi Róza, Meneniust Szentpétery játszotta. „Othello“-ban a főszerepet ugyancsak Egressy, Jágót pedig Fáncsy adták.

„1843-ban, — irja Egressy Ákos, — legfényesebb sikerrel és legtöbbször adatott Szigligeti „Szökött katonája“. Népszerüsége annyira növekedett, hogy Lendvay, majd atyám is kénytelenek valának a biztos jövedelemre való tekintettel e

népszinművet venni jutalomjátékul. Ez alkalommal Lendvay a Gergely kovács énekes szerepét, atyám pedig Lajos szabólegényt átszotta. E népszinműben lépett föl, mint műkedvelő, atyám iránti barátságból Petőfi Sándor, Gémesi jegyző szerepében.

Atyámnak Petőfin kivül, — irja tovább Egressy Ákos, — alig volt bizalmasabb, meghittebb barátja Szigligetinél. Mint régi pályatársak, a szinészélet küzdelmeinek, sanyaruságainak egyenlő osztályosai, fenkölt lelkületük, hazafiui érzésük s a folytonos szellemi érintkezés, ambiciójuk kölcsönös megbecsülése kötötte össze s tette benső barátokká. Szigligeti az atyám szakképzettségét, művészi értékét ismerve, méltányolva gyakran élt tanácsával, utbaigazitásával, szinművei megirásában; ezért a neki szánt szerepeket mindig szabad tetszésére engedte, sőt kérte, az átirásra, az átdolgozásra. Tudta, hogy atyám vállalkozása, közreműködése a sikert biztositja. Ezért fogadta el tőle a „Két pisztoly“ ujraformálását, igy dolgozta át atyám a Grittit, s a „Rab“-ban Poplavetz szerepét, miket aztán nagy hatással is ábrázolt s állandóan műsoron tartott.

Méltán mondhatta Szigligeti a Kisfaludy-társaságban tartott emlékbeszédében atyámról, hogy „mindnyájunk oktatója volt“.

Ehhez az aranyos jó baráthoz, a Nemzeti Szinház nagy tragikusához irta Petőfi azt a gyönyörű költeményt, mely igy kezdődik:

Megénekellek, de te lész oka
Ha énekem tán szabadon nem szárnyal,
Lerészegitéd szomjas lelkemet
Művészetednek édes italával

S tovább:

Gyakran nem érti emberét a kor
Nagyot teremt nagy lelke erejéből
És ez bukása . . . Népét fölviszi
Olyan magasra, honnan az leszédül.
Még jó, ha költőt ér e balszerencse,
Az ész holt fénye egykor föllobog
S feltámadást fogják ünnepelni
Világosabban látó századok!

Ez, a színészetet annyira jellemző pár halhatatlan sor is az Egressyhez irt költeményben van:

„ . . . A jelen — csak erre számolhat,
Mert a jövőhez semmi köze nincsen.
Ha a jelennek biztos fövenyébe
Le nem bocsátja hire horgonyát
Elmegy nevével az idő hajója
És menni fog egy örökléten át!“

Egressy leányát, Etelkét is megénekelte Petőfi, egy gyöngyörű költeményben mely igy kezdődik:

Ez a te leányod, Gábor? én nem hihetem!
Barátom, ember lánya ilyen nem lehet.
Csupán a képzelet, s az is ritkán teremt
Ily kedves lányt, ily tündérgyermeket!

Nagy része volt Egressynek a márczius tizenötödiki szinházi este történetében. Itt a nagy szemtanunak Jókainak adjuk át a szót, toll azt a tündérestét szebben le nem irhatja:

„1848 márczius tizenötödike volt . . .

A nép széttörte lánczait, a nemzet felszabaditá a földet és szellemet. A minden halottak föltámadásának a napja volt ez. Czenzúra nélkül jelentek meg a lapok; népbizottmány vette át a rendre felügyelést. A souverain nép óriási tömegben vonult át Budára, kiszabaditani börtönéből a sajtó mártirját, Táncsicsot, s úgy hozta haza Pestre, nagy diadallal, mint egy hőst.

A friss szabadság uj borától mámoros volt minden lélek.

A Nemzeti Szinház is kitett e napon magáért. Szinre hozta a czenzúra által rég eltemetett nagyszerű „Bán bán-t“ s ingyen előadás nyujtott a közönségnek.

Képzeljen valaki ilyen látványt! Ingyen előadás, „Bánk bán“, szabadságtól idvezült, örömittas nép, a szinház minden zuga tömve, szép hölgyek és kufárnők, elegáns urfiak és mesterlegények összekeveredve és valamennyien oly sárosak, mint akik egész nap barrikádokat ostromoltak!

Aztán megzendül a Rákóczi-induló. Még csak ez hiányzott! Az embernek kedve támadt az egész publikumot sorba csókolni. Aztán felhuzták a függönyt; a Nemzeti Szinház egész személyzete teljes diszben áll a szinen s rákezdé a „Hazádnak ren-

dületlenül"-t. Drámai tagok is énekeltek, ki ahogy tudta. Utoljára a publikum is együtt énekelt velük. Végig az egész Szózatot. Dehogy lehetett aztán szó Bánk-bánról! Elébb kívánhatott volna egy kétségbeesett népszónok csendet a Niagarazuhatagtól, mint ettől a lelkesedésében határt nem ismerő közönségtől. Nem kellett annak se Bánk-bán, se Petur-bán, nem volt türelme hallgatni. Abba kellett hagyni a darabot. Ekkor Egressy Gábor, a nagy nap egyik hőse, arra az ötletre jött, hogy kiállt a szinpadra, fekete attilában, görbe karddal az oldalán s elkezdé szavalni a Petőfi lángszavú versét: „Talpra magyar! Hi a haza!" Erre egy kicsit elcsendesültek a karzatok, de mikor odaért Egressy, hogy: „Kárhozottak ősapáink!" — lekiált egy hang a kakasülőről: „Ha kárhozottak, maradjanak a pokolban!" S azontúl nem tudom én, mit szavalt Egressy: csak azt tudom, hogy minden ember kiabált, én is kiabáltam; de a magam szavát sem hallottam. Végre kitalálta a felizgatott közönség, hogy mi kell neki? „Lássuk Táncsicsot!" S azzal elkezdte a lelkesült nép hangoztatni a Táncsics nevét. Táncsicsot akarták a szinpadon látni. Hasztalan volt minden józan ellenvetés, hogy szegény Táncsics most odahaza van családjánál, pihen, ne háborgassák, nem is illik, hogy egy nemzeti martirt most ide a szinpadra czepeljünk, mint valami hires konczertistát, s az itt hajtogassa magát a publikumnak. Nem használt semmit. A nép Táncsicsot akarta s addig nem mozdult a helyéről, mig azt

meg nem kapja; a zaj egyre növekedett. A nép vezérei zavarban voltak, hogy mint szabaduljanak meg az ünnepélyes napnak e derültté lenni fenyegető befejezésétől?

Hasztalan szónokolt Petőfi a zártszék tetejéről, hasztalan állt ki Irinyi a tudósok páholyának a mellvédére, a népet haranguirozni; elveszett még Vasváry szava is a zajban, pedig a legfelső kakasülőről kisérte meg a tengercsillapító szónoklatot. A közönség a szinházat szétbontani készült!

Sokan már arra a gondolatra jöttek, hogy valakit fel kell öltöztetni Táncsicsnak s bemutatni helyette a szinpadon, ami nagy sérelem lett volna a nép jóhiszeműségén.

Ekkor nekem egy mentőgondolatom támadt. Felmegyek a szinpadra s szólok a néphez a prosczéniumból.

S azzal térdig érő sárosan, mint más, vállamon a karbonári köpönyeggel, behorpadt czylinderkalapom mellett egy óriási veres tollal, oldalamon egy jurátusi karddal felrohanok a szinpadra.

Ott találkoztam először Laborfalvi Rózával, ki saját nemzeti szinmű kokárdáját vette le s azt keblemre tüzte, azzal léptem a publikum elé.

Hanem ez aztán hatás volt!

Mit beszéltem, azt én nem tudom, hanem, hogy kihallgattak, az áll; s hogy azután szép csendesen és lelkesülten haza oszlott a publikum, nem követelte többé, hogy Táncsicsot a szinpadra hurczoljuk, az is igaz.

Tehát ezen szinpadi föllépésem teljes sikert aratott!"

Vajda János, a baráti kör egyik jelentékeny erejű költő-tagja 1827-ben született Pesten, de szülei kora gyermek-korában Válra vitték, ahol apja uradalmi erdész volt. Benne van, Petőfi mellett, a legtöbb költői erő s lelke is, szabadságszeretet és fenkölt gondolatok tekintetében a legrokonabb Petőfiével. Ő is ott hagyta az iskolát, mint Petőfi és beállott vándorszinésznek, tizennégy hónapig bolyongván Magyarországon és Erdélyben a szintársulattal. Azután a gazdasági pályán próbálkozott, Alcsuthon volt egy esztendeig gazdasági gyakornok, majd Pestre jött, ahol Petőfivel együtt a Vahot „Pesti Divatlap"-jában közölte verseit. Ő lett a Pilvax-kávéházi ifjak megbizásából a bécsi forradalmi ifjuságot üdvözlő küldöttség elnöke. Nagy hatású szónoklatokat tartott s a forradalom kitörésével honvédnek állott be s a hadjáratban töltött ideje történetét „Egy honvéd emlékiratai" czim alatt adta ki. A világosi fegyverletétel után közlegénynek sorozták be s egy esztendőre levitték Olaszországba.

Vehemens vérmérsékletű, könnyen gyuló, rendkivül érzékeny ember volt, akit nem volt nehéz haragra ingerelni. Későbbi éveiben elkeseredett, elégedetlen volt, s különösen az irodalmi viszonyokat nem egyszer élénken ostorozta.

Irinyi József, az, aki a sajtó kerekét ama nagy napon először megragadta, egyike volt a legszebb

férfiaknak a maga korában. „Termete Antoniusi, arcza klasszikus idomzatú, feje mint egy Achillesé, ajkai pirosak, megcsattanók", igy irja le külsejét Jókai. Teljesen a párisit adta viselkedésében, ruházatban, mindenben. Amellett rettentő felsőséggel kezelt mindenkit. Nem volt ő előtte tekintély, nagyság, lekomázott mindenkit. Az az anekdota van megőrizve róla, hogy, mikor Deák Ferencz azt kérdezte, hogy mit adnak a szinházban?

— A Hunyady Laczit! — felelte Irinyi.

— Úgy? A Hunyady Muki fiát? — mondta Deák.

A márcziusi tizenkét pontot ő állitotta össze. Ő szórta a nyomda ajtajából a közönség közé. Különczködése odaáig ment, hogy mindig egy szál kabátban járt, mert az elegánsabb. Természetesen télen sem viselt meleg felső kabátot, sőt kigombolt frakban sétálgatott egyszer a „Márczius tizenötödike", ma Kossuth-utczán, s mikor Jókai találkozik vele s kérdi tőle, hogy nem fázik-e, azt feleli rá:

— Párisban soha sincs hideg!

Ez a különczködés volt a halála. Egyszer nagyon meghűtötte magát s magánosan lakó legényember lévén, ápolás nélkül feküdt otthon. Az orvosa valami erős hánytatót rendelt neki, másnap reggel ott találták összetört bútorai között, melyeket halálkinjában forgatott fel, vérrel összefecskendezett padlóján fekve, holtan.

Vidacs János a márcziusi ifjak között a legnagyobb népszónok. Szavára kelt és elült a vihar, amint

akarta. Szava gyujtott, lelkesitett, lázitott. Kortársa azt irja róla, hogy „feszitő rugója volt minden mozgalomnak, mely az idegen abszolut uralom megtörésére támadt itthon s fentartá az összekötetést ottkünn. A börtön-odúk penésze nem tudta kigyógyitani belőle.“

„És amellett a legkomolyabb magyar iparos volt. Gépgyárat alapitott, mely kiváló sikerrel működött s e sikert nem támogatta semmi reklám, dicsekedés. A Vidacs-ekék hiresek voltak a hazában és a külföldön mindenütt, ahol az édes mindnyájunkat éltető kenyeret termesztik. Együtt dolgozott a munkásaival. Kora hajnalban ott volt már közöttük, s a munkások nem panaszkodtak a munkaidő hosszúsága s a fekete kenyér miatt, mikor azt látták, hogy gyártulajdonosuk maga is ott veri a vasat az üllőn, velük együtt, s ugyanabból a fekete kenyérből szeg magának és családjának, amely a munkásoké.“

Ameddig magyar munkásokkal dolgozott, nem is volt baja. A magyar munkás természete a becsületes ragaszkodás kenyér-adó gazdájához, akivel együtt érez és együtt dolgozik. De mikor a gyári üzem megnövelése czéljából részvénytársaságot csináltak a Vidacs-gyárból, a külföldi tőkével együtt bejött a külföldi munkás s velük valami lázitó és lázadó szellem, amely felforgatta a békés egyetértést a munkaadó és munkás között, mert a külföldről behozott munkások háromszor annyi bért kaptak, mint az itteniek, s ez volt a mozgolódás

első oka. A többi munkás vérszemet kapott és ugyanannyi bért követelt. Persze, ezt Vidacs gyára el nem birta. A felizgatott munkás-csapat nem nyugodott, mig meg nem kapta a követelt béremelést.

Ez aztán romlása lett a vállalatnak. A nagy munkák meg voltak kezdve, súlyos vinkulumok alatt záros határidőkre lekötve, a munkásokkal tehát nem lehetett kikötni, meg kellett adni minden követelésüket. Ezek a túlcsigázott követelések aztán megásták a vállalat sirját. Pár esztendő alatt likvidálni kellett, s e fényesen megindult vállalatból nem maradtak, csak a puszta falak!

Vidacs, a nagy márcziusi nap zengő-hangú népszónoka, nem tudta túlélni a bukást. Volt a régi Kigyó-utczában egy négyemeletes ház — akkoriban még nem volt sok Budapesten — annak a negyedik emeletére ment föl s ledobta magát.

Vagyona az utolsó krajczárig rendben volt, a honvédmenház rábizott pénzeit a legnagyobb rendben számolta le az épitő bizottságnak. Éppen a halála előtti napon. Ez volt a testamentuma.

Ugyanannak a háznak ugyanazon emeletéről vetette le magát a márcziusi napok egy másik oszlopa, Nyáry Pál. Nagyszabású élet szomorú vége volt ez, amelynek pecsétjét sohasem fogja feltörni profán kéz. Halálának titkát egyetlen ember tudta, Jókai Mór. Ő pedig el nem mondta, senkinek el nem árulta, le nem irta soha, sehol. Nem fogja tehát megtudni senki. „Nyáry Pál életének a

regényét én jól ismerem, — mondja Jókai, — de leirni nem fogom soha, — elrettentő például azoknak, akiket valami végzet arra ösztönöz, hogy ezért a szegény Magyarországért feláldozzák a saját boldogságukat, lelküket, mindenüket!“

Ez nagy vonásokban a Petőfi jóbarátainak képe. Nem mindannyié, mert hiszen leszámitva azt a pár csodabogarat, aki haragudott rá, s akikről külön kell majd, kuriózumból, megemlékeznem, Petőfinek Magyarországon barátja, bámulója volt minden férfi, bálványozója, imádója minden asszony!

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

PETŐFI ELLENSÉGEI.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Petőfi ellenségei.

— Kortársak följegyzéseiből, egykoru lapokból, stb. —

Petőfi — és ellenség! Elgondolhatja ezt magyar ember? Előttünk olyan anomáliának tetszik, még csak föl is tenni valakiről, aki hirét hallotta a „Talpra magyar!“ dalnokának, hogy az másképpen, mint a csodáló imádás hangján beszéljen róla! És mégis. Az a szennyes folyó, a politika, mely besározza Krisztust magát, s az irigység, amely előtt az Isten sem szent, hozzányultak a mi bálványunkhoz, s megpróbálták lerángatni magukhoz a porba. Persze, nem sikerült nekik, csak magukat keverték az ingoványba, de a históriai igazság kedvéért fel kell jegyeznünk, hogy voltak ilyenek is, okulásul az utókornak, amely nem becsülné meg eléggé a maga nagy embereit.

Petőfi a Kis-Kunságban lépett fel képviselőjelöltnek. Május harmadikán ir egy Bankos Károly nevű ismerősének, hogy követ óhajtana lenni, mert — úgymond — okos emberek lesznek az országgyülésen, de most lelkesedettek és lelkesiteni tudók kellenek“. Junius elején Pálffy Albert tollából czikk jelent meg a „Márczius Tizenötödike“ czimű lapban, mely az ő jelöltségét támogatja.

Szokás szerint bejárta kerületét, volt Fülöpszálláson, Szabadszálláson, Kunszentmiklóson és Laczházán, s szétosztogatván nyomtatott proklamáczióit, visszatért a fővárosba. Néhány nap mulva ujra lement a választókerületbe, ahol választói kérésére beszédeket igérkezett tartani. Időközben azonban a szabadszállási református papnak, *Nagy*-nak a fia ellenjelöltül lépett fel, s természetesen a „helybeliek“ s minden ahhoz tartozó, a pap fiát pártolta A hatóságok, a hivatalos emberek, a községi belső emberek mind Nagy Károlyt támogatták s Petőfit véres republikánus hirébe keverték, aki csak felforgatásra tör s királynak és felsőbbségnek esküdt ellensége.

Megindult azután a rágalom hivatalos apparátusa is, Petőfi notórius ember, akinek már Pesten beszélni se szabad, amellett *tót*, királygyülölő és *hazaáruló*.

Ferenczi Zoltán kiváló Petőfi-életrajzában a legrészletesebben elmondja az egész választás történetét. Petőfi maga a választási kampány lezajlása után a „Márczius Tizenötödiké -ben egy levél keretében megirta a bukása történetét, melyről aztán a Pesti Hirlap, Életképek, Jelenkor, a költőt pártoló s a balsikeren indignálódó czikkeket vettek át.

Maga a főesemény lefolyása a következő:

— Junius 12-ikén a szabadszállási tanács majd éjfélig ülésezett s népgyülést tartott, melyen sikerült a népet fölingerelni a költő ellen. E mellett

hivatalos formában junius tizenharmadikáról a tanácsülésből figyelmeztető és elijesztő levelet küldtek Bankoshoz Szentmiklósra, melyben óvják Petőfit a választás napján a Szabadszálláson való megjelenéstől, mert a nép *méltó haragjáról* jót nem állhatnak. A költő azonban 14-ikén estefelé mégis átment s nejével egy ismerősükhöz szállt, hol szerfölött megijedtek jelenlétén. Egy rokona (Herpainé) szintén ijesztő hireket hozván, a költő már-már eltávozott volna, de felesége lebeszélte. Sőt ösztönzésére fölment a városházára is. Ekkor az ellenpártiak egész éjjel itatták a népet, mely reggelig zajongott. Midőn reggel ujra fölment a városházára, ott a részeg tömeg körülvette, szóhoz sem engedte jutni, agyonveréssel fenyegette s a követválasztási elnök s a tagok is sértegették, mire elhatározta, hogy távozik s visszamegy Szentmiklósra. Rögtön szállására kisérték, kocsit adtak, felült nejével, s a kocsis a kapott utasitás szerint egy mellékuton vitte Szentmiklósra, nehogy odavaló választóival az uton találkozván, ezek visszahozzák. A szentmiklósiak megérkezvén Szabadszállásra, már előre többen elejökbe mentek s a Nagy Károly pártjára hivták őket, azt mondván, hogy Petőfit agyon akarta a nép verni, s maga kérte a tanácsot, hogy fedezet alatt küldje el a városból. Midőn a szentmiklósiak Bankos vezetése mellett megmaradtak a költő pártján, fenyegetésre fogták a dolgot, hogy félreverik a harangot, ha be mernek menni, s mindnyájukat agyonverik. Sőt a

követül bement Bankost, ki Petőfi érdekében szólt, szintén fenyegették. Ekkor a szentmiklósiak hazaindultak, s habár a következményektől megijedt választóbizottság két követet is küldött értük, hogy csak bátran menjenek be a választásra, ezek elkeseredetten távoztak. A költő pedig még aznapról részletes levélben megirta bukása történetét a „Márczius Tizenötödiké"-be, hol 19-ikén meg is jelent. Onnan, némi szeliditéssel, egész terjedelmében átvették a többi lapok és általában a legnagyobb indignáczióval irtak az ellene elkövetett gyalázatos eljárásról. (Ferenczi, Petőfi életrajza. III. k. 253—4.)

Mindegy, megtörtént, nem első és nem utolsó eset Magyarországon, hogy érdemes fiai provincziális butaság következtében ignoráltattak. Ilyenkor száz hasonló eset jut eszembe, nem bukott-e meg számos nagy emberünk a választásoknak nevezett középkori hadjáratok alatt, s nem ejtették-e el Jókait Budapesten, Tóth Kálmánt Baján, sőt volt olyan is, akit szülővárosa addig mindig molesztált ezer kéréssel és kivánsággal, amig egyszer föl akart lépni. Akkor egyszerüen ignorálták.

Mindegy. Akárkivel meg lehetett ennek történni, de Petőfivel szemben örökös szégyenfolt marad ez. Hát még ami *aztán* következett.

Jókai a legnagyobb megbotránkozással beszéli el a következőket:

— Magyarok istene! Ha ma volna egy Petőfi, ötven helyen választanák meg képviselőnek, akkor

pedig megbukott a saját szülőföldén, Szabadszálláson; megbukott oly borzasztóan, hogy menekülnie kellett a városból, mellékutakon, nehogy agyonverje az ellenjelöltje mellett lelkesedő nép, őt, a nép apostolát! Ugyanakkor egy hajduböszörményi poéta kegyetlen verssel tromfolta vissza a „betyár Petőfit", akinek költeményeit a piacz közepén égette meg a nép.

A nép? Petőfi verseit?

Még csak arra sem érdemesitették, hogy az országgyülés padjai végében valahol helyet adjanak neki; mindenki ellensége volt. Még az édes, jó publikum is. Az „Életképek"-nek még márcziusban ezerötszáz előfizetője volt, s márcziuson túl, mikor Petőfi is szerkesztőtársnak lett megnevezve, mikor azokat a leggyönyörübb költeményeit irta, amikor maga körül még Aranyt, Gyulait, Szász Károlyt, Lévait egyesité munkatársakul, leszállt a lap négyszáz előfizetőre, s a kiadó felmondott. S Petőfi költészete akkor kulminált!

E mély elkeseredésében elpanaszolta a szabadszállási bukása esetét lapjainkban, elmondva a visszaéléseket a választás előtt és alatt. Erre az akkor legelőkelőbb lapban az ellenjelölt (ha jól emlékszem a nevére: Nagy Károly) részéről egy válasz lett közzétéve, amiben az Petőfit „gazembernek" nevezi!

Hiszi ezt valaki? Egy Petőfi neve után a „gaz" epitheton? Ugy-e, hogy mese ez?

Petőfi azonnal Pálffy Albertet meg engem küldött

mint segédeket a megsértőhöz, lovagias elégtételt követelni. A kihivásra a nagyérdemű hazafi azt felelte, hogy ő bizony pisztolyra senki fiával nem verekedik, hanem álljon elém az a Petőfi egy szál kardra, s tudom, hogy úgy kettéhasitom, hogy fele erre, fele arra esik!

Kettéhasitani egy Petőfit!

Most meg aztán porszemenként raknók össze, csak tudnók, merre fujta széjjel a szél. Mi aztán kiadtuk a bizonyitványt, hogy a képviselő úr nem akar lovagias elégtételt adni, s Petőfinek el kellett tenni az emlékei közé a keserü megbántást."

Igy Jókai. És azóta száz esetünk van, hogy az iró becsülete a publikum előtt csak addig tart, amig nem kér tőle valamit.

A forradalmárnak és hazaárulónak kikiáltott Petőfi pedig gyarapitotta a nemzet kincsesházát gyönyörű költeményeivel, s beszélt a nemzetnek szabadságról, forradalomról akkor, mikor a publikum nagy része még azt se tudta: mi fán terem a szabadság. Jellemző, hogy mikor 1838-ban a győri czigányok Párisból visszajövet a nemzeti szinpadon is felléptek, mint ahogy akkortájt minden kóklert és svarczkinsztlért odaeresztettek, a fiatalság egynémely része a Párisból hazatértektől szerette volna hallani a híres forradalmi dalt, a Marseillaiset. Egynéhányan elkezdik kiabálni:

— Marseillaise! Marseillaise!

Egy csomó zrinyibeli jogászcsemete utána:

— Marczele! Marczali! Marczili!

Azt hitték, valami czigánypurdé-csodahegedüs. A czigányok aztán szégyenszemre kijelentették, hogy nem tudják „azst a nótát". Lehet, hogy nem merték eljátszani.

*

Petőfinek voltak igazi és képzelt ellenségei.

Az igaziakkal korán meg kellett ismerkednie. Már az iskolából hozott néhányat, akik ott kezdtek rá irigykedni. (Ugyan mi az istencsodáját irigyeltek tőle akkor?) Igy, alig hogy versei kezdtek megjelenni, álnév alatt egy pimasz kritika jelent meg róla. Lerántották a sárga földig, megtagadtak tőle minden talentumot. Petőfi felelt a kritikára s mert gyanitotta, honnan fúj a szél, igy végezte a feleletet: Fogadjátok hazám *legszebb erényű* ifjai hódolatom *tömjénét!* Amely végsorokban az aláhuzott szavak Szeberényi és Dömjén neveket adnak ki. Lehet azonban, hogy bár az iskolapadokban sok irigykedési tény füződik a nevükhöz, ebben a piszkos kritikában egyiknek sem volt része.

Hiszen, hogy ilyen kritikusok akadtak, azt jól tudjuk. Ime nem kisebb ember tagadta meg Petőfitől a tehetséget, mint Greguss Ágoston. Ó különben csak követte Zerfi, Császár Ferencz és Hazucha példáját. Aztán ott volt a „Honderű", melynek szerkesztője, Petricsevich Horváth Lázár minden volt, csak népies nem. Szalon-poétákat szeretett volna nevelni, ha egyáltalán tudott volna nevelni valakit. Erről a lapról irta azt a gyilkos élű költeményt a Honderűhöz, amely igy kezdődik:

„Ó honderű, te Lázárok Lázára, Te csak nevednek két bötüje vagy, Nevednek vagy csak két végső bötüje . . . Húzd meg magad, nehogy tovább ragadj! E két bötü elül, hátul olvasva Egyformán mondja meg kilétedet. De én becsüllek, mert hisz aranyával Fizetted egykor költeményimet!“

Horváth Lázár aztán kegyetlenül megharagudott Petőfire és az egész társaságra. Széchenyi István a Honderű-t kedvelte s szokott modorában angol calambour-t csinált rá. Azt mondta, hogy a Honderü „Hunterri“ (vadászparipa). Petőfiék a Pesti Divatlapban ráduplázták erre a szójátékra s azt irták, hogy a Honderű nem „Hunterri“, hanem francziául „honte des rues!“, ami átkozottul diffamáns komplimentum.

Horváth Lázár azzal lőtt vissza, hogy kifogyván minden magyar gorombaságból, németül kezdett el ágyuzni, s a Pesti Divatlapot egész pereputytyával együtt elnevezte „Lumpengesindel von Gemeinheiten“-nek. Petőfinek ez annyira megtetszett, hogy egymás közt sokáig ezt a titulust használták. Lett aztán belőle duellum, triellum és az Isten tudja még hányféle „ellum“, de, hál' Istennek, egészségesek maradtak mindnyájan s attól még most is élnének, ha meg nem haltak volna.

Előbb barátai, később ellenségei közé tartozott Kuthy Lajos is, a „Hazai rejtelmek“ hires és gavallér irója. Ez az úr zsurokat adott s meghivta rá irótársait is. Egyik zsuron ez a kedélyes diskurzus fejlődött Kuthy és Petőfi között:

— Ugyan, te Sándor, szerettél-e te már életedben úgy nőt, hogy pénzedbe ne került volna?

Mire Petőfi igy vágott vissza:

— Hát, te Lajos, szerettél-e már életedben úgy nőt, hogy annak ne került volna pénzébe?

Egyszer meg le sem ültette Petőfit, mikor Jókaival viziteltek nála. Állitólag „légyottja" volt valakivel s terhére volt neki a vizit. No, Petőfinek se kellett egyéb, egy úr, aki őt le sem ülteti, mikor nála vizitel! A legközelebbi zsuron az került szóba, hogy ki milyen munkán dolgozik? Kuthy valami új nagy vállalkozáson törte a fejét, Petőfi pedig csipősen vágott oda:

— Én egy regénybe fogtam, amelynek a czime: „Rinaldo Rinaldini". Tégedet tettelek meg a hősének!

Kuthy az ajkát harapta mérgében, s fölkelve, Sándorhoz lépett s a vállára veregetve, igy szólt hozzá:

— Nagyot nőjj, édes öcsém, ha engem valaminek meg akarsz tenni!

Ezzel aztán vége is volt a látogatásoknak. Kuthy aztán mind furcsább mesterségekbe keveredett, igy teszem föl, a pozsonyi országgyülésből, Jókai állitása szerint, azzal a megbizatással küldték le Pestre, hogy *kémlelje* ki Petőfit, vajjon igaz-e az a kolportált sugdosás, mely szerint Petőfi titkos forradalmár, aki bujtogatásban utazik s a parasztságot akarja à la Dózsa György föllázitani, s azzal nagy vérontást kezdeni. Kuthy aztán fényesen adta

Conan Doyle-t, s elkezdett Petőfi után kérdezősködni, sőt magához Petőfihez is elment, de ott fura kérdéseibe annyira belébonyolódott, hogy a végén már kinos zavarában a Petőfi iratai közt kezdett turkálni. Azt is mondják, hogy a zavar tetetett volt, a turkálás elpalástolhatására. Elég az hozzá, hogy Petőfi szép csendesen odaszól — megemlékezvén a multkori elutasitásról — a kutató Kuthynak:

— Kérlek, kedves barátom, jöjj hozzám máskor, most a feleségemre várok. Rendez-vous-m van vele!

Kuthy úr megszégyenülve távozott.

*

Ki tudja ma már, ki volt az a Hazucha, meg hogy ki volt az a Zerfi?

Zerfi, mint Ferenczi Zoltán Petőfi életrajzában találóan jegyzi meg: zsoldos. Volt az ujságirónak egy, szerencsére ritka, de annál veszedelmesebb tipusa, a pusztán pénzért dolgozó ember, aki a megélhetés gondjai által sarkantyuzva, aszerint változtatja a meggyőződését, amilyen lap fizeti, s igy megtörténik, hogy kis idő multával ugyanazt gyalázza, amit nem régen dicsért, s viszont. Ezek fajtájához tartozott Zerfi, aki kenyéradó gazdájának szájaize szerint hol ezt ugatta meg, hol amazt, de sohasem meggyőződésből, hanem piszkos haszonért. Ezért nevezi őt Ferenczi jogosan és találóan „zsoldosnak", aki mint a középkor landsknechtjei,

ma megtámadta és levágta ugyanazt, akit tegnap védett, mert ma más fizeti. Ez a Zerfi eleinte a Honderű zsoldjában állott, s akkor Petricsevich Horváth Lázárnak akarván tetszeni, egy tizenegy számra terjedő czikksorozatban, mely legnagyobbrészt akkori irodalmi viszonyaink tudatosan elferditett képe, Petőfit, a régi jelesek utjáról sötét alagutba tévedt átmenő epigonnak tartja. És ilyen emberek informálták a külföldet! A czikksorozat után Zerfi J. Gusztáv aztán folytatta Petőfi elleni támadásait a Budapesti Hiradóban. Legyalázta Petőfit a sárga földig, műveletlenséggel, durvasággal, nevelés hiányával vádolja, s azzal tetézi orczátlanságát, hogy a czikk alá (az Augsburger Allg. Zeitungban) a dr. *Falk* nevét irja. Elképzelhető, hogy az igazi Falk, a mi nagynevű irónk és politikusunk, sietett kijelenteni, hogy neki ezekhez a czikkekhez semmi köze sincsen.

A Honderű pedig Petőfi ellen tromfnak Haidort akarta kijátszani s állandó rovatot nyitott a jó Haidor dicsőitésének. Ime, egy szemelvény ezekből a dicsőitésekből:

— Hiador munkái a divatos Petőfié felett, csekély véleményünk szerint, annyival föntebb állanak, mennyivel egy európai műveltségű költér *(sic!)* fönnebb áll oly költőnél, ki saját hona keskeny szellemkörén tul mitsem ismer.

Pulszky Ferencz igazságosabban itélt Petőfiről, habár Gyulai Pál túlszigorunak mondja kritikáját.

De ami túlszigorú volt a Pulszky birálatában, azt kellő értékére szállitja le Eötvös József báró fölszólalása a Pesti Hirlap-ban, melyet Gyulai viszont a legigazságosabb fölszólalásnak nevez, és méltán.

*

A képzelt ellenségek sorában ott áll Pákh Albert. Egyszer igy mutatkozott be: „Én vagyok az a veszett kutya, aki Petőfit megmarta!“ Arra a költeményre czélzott, mely igy kezdődik: Isten veled, te elpártolt barát, veszett ebként ki szivem megmarád! Valami hiábavalóságért haragudott meg rá, s mikor megbékültek, meg akarta semmisiteni a verset, de Pákhnak megtetszett, nem engedte.

Hát maga *Jókai?* A Petőfi lelki testvére, aki mégis haraggal vált el tőle, haraggal, úgy hogy sohasem békültek ki többé. Az összeveszés oka Vörösmarty volt. Hogy mivel tartozott Petőfi Vörösmartynak, azt nem kell részletesen elmondani. Elég, hogy Petőfi, aki nem szokott dedikálni, a költeményeit Vörösmartynak ajánlotta.

És ezt a Vörösmartyt tudta Petőfi megverselni úgy, hogy ez volt a refrénje: „Nem én téptem le homlokodról, magad tépted le a babért!“ A dolog históriája röviden ez: Vörösmarty tudvalevőleg országgyülési képviselő volt 1848-ban. Kossuth törvényjavaslatot nyujtott be ujonczjutalék és pénz megszavazása iránt, mely látszólag a meglevő osztrák sereg szaporitására látszott irányulni, valójában

pedig nemzeti hadsereg fölállitását célozta. Mindegy volt Petőfinek. A dolog szine az volt, hogy az osztrák haderőt gyarapitják, s gyülölettel fogadta a törvényjavaslatot. Az is szálka volt a szemében, hogy a törvényjavaslatot Kossuth nyujtotta be. A törvényjavaslatot nagy többséggel fogadták el, s reászavazott Vörösmarty is.

Ez éppen elég volt Petőfinek, hogy végezzen Vörösmartyval. Megirta azt az ominózus költeményt, amely miatt eltávolodtak egymástól, a két testvérbarát: Jókai és Petőfi.

Szerkesztőtársak voltak, Emődy Dániel lakásán gyültek össze még egy megbeszélésre. Ott Jókai kijelentette, hogy Petőfi mint szerkesztőtárs kiadhatja azt a verset, de akkor Jókai megszünik a lap munkatársa lenni. Jókai ezeket mondta neki:

— Vörösmarty neked is, nekem is második atyánk volt. Ő vezetett be az irodalomba; ő pártfogolt, ő szeretett bennünket, ő figyelmeztetett hibáinkra. S aki négyszem közt mondja meg hibáinkat, az nem kritikusunk, az barátunk. Az apánk. Nem szabad őt megtámadnunk.

Petőfi ezt felelte rá:

— És ha igazi apám volna, sem kimélném azért, amit tett!

És kiadta a verset.

A vers megjelenése után Jókai kinyilatkoztatta, hogy a vers az ő helyeslése nélkül adatott ki. Erre elvált a két jóbarát, s úgy el tudták egymástól

szakitani magukat, hogy többé egymásnak a nevét sem mondták ki.

„Csak egy nehéz év után jöttünk össze, — mondja Jókai. — (Csak nyolcz hónap volt, de beillik egy évnek.) A Buda bevétele örömünnepére tartott lakománál találkoztunk ismét.

— Sok minden áldomást mondtak ott. Én csak a magaméra emlékszem:

— Éljenek azok, akik ezután fognak meghalni a hazáért! Éljenek örökké!

Ekkor odafordulf hozzám és azt mondá:

— Köszönöm, hogy *én értem* is ittál!

S összekocczintá velem poharát.

Ez a pohárkocczintás volt az utolsó bucsuhang közöttünk.

S elváltunk, anélkül, hogy egymást megöleltük volna. Nagyobb volt a dölyf mindkettőnkben, mint hogy valamelyikünk megvallotta volna, hogy fáj a harag.

S csakugyan jól mondta: az a pohárköszöntő neki is szólt!

Ha én azt akkor tudtam volna.“

És azóta jóbarát és ellenség pihennek az örök békesség országában.

Mennyire mindegy lehet nekik most, hogy ki szavazza meg ezt vagy azt a törvényt, s hogy kinek milyen verse jelenik meg az Életképekben? Vagy hogy talán már meg is szünt az az ujság? Ki bánja? Odalenn, odaát nincsen polémia. Nem lehet ott ellenség, ahol csönd van és pihenés.

Ha visszajöhetnének s ujra kezdhetnék, talán másképp csinálnák. Vagy ujra végigjátszanak ugyanazt a világi komédiát? Ki tudja?

*

S erről a visszajövetelről jut eszembe, ide kell, hogy irjam Jókainak egy jegyzetét, amelynek olvasásakor mindig végigfut rajtam a borzongás. Fönnebb soroltam Petőfinek egynéhány ellenségét. Köztük volt a *Hazucha* József neve is. Ez a Hazucha, aki kedvezőtlenül birálta Petőfit, államhivatalt viselt, s leszámitva ezt az oktalan balvélekedését, komoly, tisztességes ember volt, s mint emlitém Petőfinek ellensége volt.

Ez a Hazucha jó barátságban élt Katona főmérnökkel, aki viszont Jókait ismerte, maga is iróember volt s a forradalom előtt egy folyóirat (a „Rajzolatok") főmunkatársa. Az 1849-iki rémnapok elzajlása után Katona Hazuchánál lakott Budán. Egy este, deczemberben volt, Hazucha szokatlanul felizgatva tért haza.

Katona, aki maga mondotta el Jókainak ezt a történetet, amint észrevette Hazucha egész lényének felháborult voltát, megkérdezte, hogy mi történt vele?

Hazucha a következőket mondotta neki:

— Amint a fedett folyosón jövök hazafelé, egy szögletből elém lép egy ember és megszólit: ismerem-e? Ráismertem: *Petőfi* volt. Azt mondta: ön nekem ellenségem volt valaha, de azért becsü-

letes hazafi. Én menekülni akarok külföldre, segitse elő menekülésemet mint hivatalnok.

— S mit tett ön? Hová tette őt? — kérdezé Katona.

— Azt nem mondom meg. Mindenki tudja, hogy ellensége voltam; ha elfognák, azt mondaná a világ, én árultam el.

— — — — — — — — — — — — — —

Nemsokára Hazucha meghalt, magával temetve el titkát, s mi ismét ott vagyunk a Petőfi-végzettel a fekete éjszakában, amelyből csak nevének csillaga világit elő: porát szétfutta a szél.

A legendának hőse pedig, a csillagkoszorus, ott mosolyog a magasságban, földi hiuságon, baráton, ellenségen, mesén és valóságon egyaránt!

Országos Széchényi Könyvtár

A „Talpra magyar!“

Márczius tizenötödike 1848-ban szerdai napra esett. „A fővárosnak nem mindennapi szine van“ irja a Pesti Hirlap“. A mozgalmas szellem, mely egész nyugaton fölemelé zászlóját, itt is nyilvánulni kezd. Azon késlekedés, melyet a fővárosi tábla temporizácziója az alsó tábla teendőink iránti feliratának tárgyalása körül okozott, itt is peticzióra adott alkalmat Márczius 15-ikén reggel tizedfél órakor az ifjuság az egyetem három szakjabeli kortársaival egyesült, kikhez még számos, minden koru és rangu férfiak csatlakoztak s Landerer és Heckenast nyomdája előtt megállván, követelték a peticzió 12 pontjának úgy Petőfi Sándor egyik költeményének rögtöni kinyomatását. A nyomda tulajdonosai engedtek a kivánatnak. Az összegyült tömeg pedig, daczára a sürün hulló esőnek, példás türelemmel bevárta a czenzura nélkül kinyomatott első magyar példányok elkészültét, ami megtörtént délelőtt 11 és fél órakor. A nyomtatványok idegen ajku polgártársaink iránti tekintetből németül is elkészültek. Örömmel jegyezzük fel, hogy a 12 és fél óráig tartó csoportozatot a legkisebb rendetlenség sem zavará meg!“

Ime, az események hű krónikása; igy irja ezt az idézett lap 1848 márczius 16-ikán, csütörtökön megjelent száma.

Az iskolák ezen a napon zárva voltak, az egyetemi ifjak kikérték és meg is kapták az egyetem zászlaját, amely alatt vonultak; a pesti nép örömében Buda is osztozott s este illuminiált ablakok előtt vonult a vigan zajongó, éneklő, éljenző menet, mely csak az imént kisérte le Táncsicsot diadalmenetben a várhegyről s vitte családja körébe.

A márczius 16-ikán megjelent lap homlokán kövér betükkel nyomva ez áll:

„A sajtó szabad!“

A sajtó lánczainak letörését a helytartó-tanács elnöksége márczius 16-ikán közölte a nyomdatulajdonosokkal. Este a nádori lak és ki volt világitva!

Petőfi márczius első napjaiban Veszprémben volt. Ott értesült a párisi forradalom eseményeiről és igy kiált föl: „Oh, mikor én meghallottam, hogy Lajos Fülöpöt elűzték s Franczia ország republika!? Egy Pestről távollevő megyében utaztam s ott egy fogadóban lepte . . . rohanta meg e hir fejemet, szivemet, lelkemet, idegeimet. Vive la republique! kiálték föl, aztán némán, merően álltam, de égve, mint egy lángoszlop. Amint eszméletemet visszanyertem, egy aggodalom kezdett bántani, a jelszó ki van kiáltva, gondolám, ki tudja, mi nem történt vagy történik, mig én haza érek? Nélkülem kezdődjék a forradalom? Hah!

Nyakra-főre siettem a fővárosba . . . reszketve, lélekzet nélkül értem haza . . . Általános volt a lelkesedés, de még semmi sem történt . . . Nagyot lélekzettem, mint a buvár, midőn a viz alól fölmerül."

Márczius 7-ikén ért Pestre. Itt mindennap részt vett az ifjuság gyülésein s az itt elhangzó beszédek, de leginkább a fönt idézett lelkes hangulat, szivének égő szabadságvágya adták tollára a földetrázó dalt, a nemzeti ébredés harsona-szavát, a „Talpra magyart!"

A „Talpra magyar" márczius 13-ikán született, a Julius Caesar és Atilla legendaszerű halála napján. Márczius idusa, a zsarnokhalál-születésnapja hozza világra a leglángolóbb szabadságdalt!

„Mig én az egyik asztalnál a Nemzeti dalt irtam" — mondá Petőfi — „feleségem a másik asztalnál nemzeti fejkötőt varrt magának."

A nagy napok rövid történetét Ferenczi igy adja elő: Márczius 14-ikén az „Ellenzéki kör" közgyülést tartott, melyen az ifjuság oly elhatározással jelent meg, hogy, mint Francziaországban tették a reformokkal, ugy itt is követelni fogja. hogy a 12 pontot peticzió alakjában a reform-lakoma résztvevőinek aláirásával terjeszszék föl egyenesen a a királyhoz. Ezt elfogadta ugyan a gyülés, de Klauzál Gábor inditványára elhatározta, hogy előbb az országban köröztetvén, nagyobb suly kedvéért több százezer aláirást szerez. Ez a halogatás mélyen elkeseritette az ifjuságot, el Petőfit is, ki nem

lévén jelen, Jókai által értesült a határozatról. Az ifjuság esti 7 órakor szintén ülést tartott a Fillinger kávéházban, az ugynevezett „Közvélemény-asztala“ mellett. Itt hallották meg először tiz óra tájban, hogy márczius tizenharmadikán kitört a bécsi forradalom és Metternich elüzetett. Ekkor vége volt a halogatásnak. Vajda János bezárta az ajtókat, hogy addig nem távoznak el, mig nem határoznak; Vasvári pedig kivonván tőrét, igy szólt: „Esküszöm a szabadság istenére, hogy mindaddig nem fogok nyugodni, mig a zsarnokság fenéjét gyökerestül ki nem irtottam!“

Ez hatott. Az ifjuság lelkesülten ismételte az esküt s elhatározta, hogy követelni fogja a szabadságot!

A márczius 14-ről 15-re beállott éjszakát Petőfiék ébren töltötték, a Jókai társaságában. Anyja is ott volt s mikor az ifju, lángoló szivű költő lelkesülten hangoztatta, hogy tudatában van a következő nagy nap egész jelentőségének, hogy el van készülve szembeszállni az erőszakkal s ha kell a szuronyokkal is szembeszáll, de kivivja a sajtószabadságot, az ő vágyainak eszményképét, a szerető anya és feleség nemhogy lebeszélték volna, de lelkesitették a küzdelemre!

Alig hajnalodott, fölkészült s ment a Fillingerbe, az ifjuság gyülekező helyére. Utközben Vasvárit, Bulyovszky Gyulát találta s fölvitte őket Jókaihoz, akinél megegyeztek, hogy a sajtó felszabaditását fogják elsősorban sürgetni s megszerkesztették a

12 pontot (Mit kiván a magyar nemzet?) a proklamácziót.

Nyolcz órakor értek a kávéházba, ahol nem sokan voltak még. De azért az egyre-másra gyülő ifjuság előtt felolvasták a proklamácziót, amelyet elfogadtak.

Ezután következett a történelmi nagy pillanat! Petőfi felállott s elszavalta a „Nemzeti dalt".

. . . És fölkelt a szavalat harsogása nyomán „rabágya kőpárnáiról" a bilincsbe vert gondolat. Templommá lett a homályos, szük helyiség s a lelkes hallgatóság egy szivvel, egy lélekkel harsogta utánna a refraint:

„Eszküszünk,
Eszküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!"

Ez a pillanat a forradalom, a szabadságban, a nemzeti megujulás, a csoda-idők s a legendás esztendő szellemi kezdete!

Éppen a Józsefnapi vásár közeledett, tehát a pesti utczáknak a szokottnál sokkal mozgalmasabb képe volt. A lelkes ifjuság az egyetemre ment, ahol a tanárok beszüntették az előadásokat s az egyetemi ifjak kitódultak az udvarra. Ott a szitáló esőben Jókai székre állott, fölolvasta a proklamácziót, utánna Petőfi elszavalta lángoló lelkesedéssel a „Nemzeti dalt". Hatása az ifjuságra elképzelhető!

A vásáros nép is impozáns tömegben csatlako-

zott az egyetemi ifjusághoz, mely az egyetemeket mind bejárván, a censorhoz akart menni, hogy vele is aláirassa a proklamációt. De Petőfi kijelentette, hogy censort többé nem ismer, ennek folytán censorhoz nem is mehet, ellenben megy egyenesen a nyomdába.

Ebbe mindnyájan beleegyeztek s nem találván ellenállásra sehol, odavonultak a régi Hatvani-utczába, mely később „Márczius 15-ike utcza" nevet kapott (én még láttam a barátok temploma sarkán ezt a fölirást) s a régi Horvát-ház előtt csoportosult. (A mai Pálfy-ház, amelynek földszintjén, a Szép-utcza s Hatvani-utcza sarkán volt a Landerer és Heckenast nyomda.)

Jókai, Vasvári, Vidács és Petőfi, mint az ifjuság küldöttei, bevonultak a nyomdába s lefoglalták a sajtót „a nép nevében . Landerer óvó szavai után az ifjak a felelősséget magukra vállaltak. Nyomban szedésbe adták ugy a proklamációt, mint a Nemzeti dalt, Jókai tudatta a várakozó tömeggel a történteket. Mindenki türelmesen várt, szakadt az eső, s kezdték kifesziteni az esernyőket. De Vasvári azt kiáltotta a tömegnek, hogy mit fog csinálni, ha majd golyók és bombák potyognak? Mire az esernyők kezdtek eltünedezni.

Vasvári, Degré, Bulyovszky Gyula tartottak ezalatt beszédeket, Petőfi pedig ujra elszavalta a Nemzeti dalt, a tömeg pedig esküre emelt kézzel dörögte utánna a refraint. Egy tanu szavát idézi Ferenczi, aki ezt mondja: „A dicsőitett fiatal nép-

költőben itt, ezernyi sokaság előtt, a szabad ég alatt bátor homlokával s eltökélt arczkifejezésével egy őskori látnokot képzeltünk magunknak, ki rabigába vert honfiait, véreit, lánczaiknak összetörésére szólítja fel s ösztönzi — hozzáképzeltük a halhatatlanság örökzöld borostyánjait halántékára!" Utánna Irinyi, Egressy, Irányi és Vidacs beszéltek, majd Gyurkovits Máté, előkelő pesti polgár, szücsmester (aki később városi hivatalnok lett s közel százéves kort ért el) *német* beszédet tartott, melyben a nap s az események jelentőséget magyarul nem értő polgártársainak lelkesen tolmácsolta.

Fél tizenkettő volt, mikor Irinyi bemutatta a népnek a szabad sajtó első szülötteit, a 12 pontot s a Nemzeti dalt, amelynek német fordítása is elkészült. A sajtó-gép, melyen e történelmi napon a lelkes ifjak keze által (nehogy a nyomda valamely alkalmazottját terhelje a felelősség) az első szabadsajtó-példányok nyomattak, a Franklin Társulat (Heckenast utóda) tulajdonába ment át s jelenleg a Petőfi-ház muzeumának fogja a tulajdonos jóságából, mint szent ereklye, örök diszét képezni!

Ezrivel osztották szét a nyomtatványokat, melyet egy-egy példányát most becses ereklye gyanánt őrizik — eljárták a szerkesztőségeket, felszólítván őket, hogy ezentul lapjaikat ne censuráztassák — vittek egy példányt a szabad-sajtó első termékeiből Kubinyi Ágostonnak a Nemzeti Muzeum igazgatójának azzal a kéréssel, hogy örök emlékül tétesse el.

A Muzeum előtt folyt le a délutáni népgyülés, amelynek alkalmával ujra nyomtatványokat osztogattak s Petőfi elszavalta gyujtó hatásu Nemzeti dalát, mely azóta e nap hymnusza lett s a kőlábak, melyen állva az eskü szavait menydörögte, ma márvány-emléktábla jelöli, melyet a magyar ifjuság emelt az „ifju magyarság“ lelkes hőseinek.

A kivilágitás alatt örömmámorban uszott a város, ének, éljenzés, beszédek zaja hangzott s ragyogó transparensek hirdették az ünnep jelentőségét.

„Feltünő volt azonban“ — irja a Pesti Hirlap — „hogy a magyar tudós-társaság lakásán, hol minden más kivilágitás alkalmával feliratok, transparensek szoktak lenni, most, midőn a sajtószabadság ünnepeltetett — semmi sem volt.“

A harcz mezején.

(Petőfi halála napján.)

„. . . Ott essem el
én . . .
Ott folyjon az ifjui
vér ki szivemből.“

Magyar-Fehéregyháza Erdély egyik községe. Nagykükülő vármegyében fekszik, a keresdi járásban, hol a Bethlen grófok műkincsekben gazdag, történelmi nevezetességű kastélya is rejtezik. Rejtezik, mondom, mert oly eldugottan fekszik, hogy alig

lehet rátalálni. Innét a neve is: Keresd! Legalább igy mesélik. Fehéregyháza Segesvár közelében van. Másfélezernél több a lakosa, oláhok, magyarok vegyesen. A Hallerek régi kastélya fekszik ott, melyben az ősz Haller, a segesvári csata térparancsnoka, egyszer fogadott bennünket, az irók és művészek társaságának küldötteit, egy feketére festett kupolás teremben, melyen fölül festett balüsztrád fut körül s arra támaszkodva tekintenek le a Hallerek odafestett hősei, s éppen az ősz patriárka fölött állt Alerius, a római, ősz szakállával, jóságos arczával szakasztott mása az alatta ülő utódnak.

A kastély körül terjed el a mező, azontul a halmok lába, ott jobbra a domboldalon kőemlék jelöli a helyet, a hol Bem jól czélzott ágyugolyóval letörte lováról Skariatni orosz tábornokot. Mégis elvesztették a csatát . . .

Petőfi halálvágya, prófétai betekintése a tulvilágba számos költeményéből ismeretes. „Sirt nekem, sirt — és koporsót!“ — kiált fel. — „Tudom azt az egyet, hogy nem soká élek . . .“ — panaszolja másutt. De sejtő lelke azt is érzi, hogy „ha én majd meghalok — Nem leszen kő siromon . . .“ Azt is dalolja: „Most gomblyukamban a virág — s ha ujra zöldül a világ, Talán sirom halmán fakad . . .“

Kétféle halált óhajt magának. Ha az Isten ekképp szólna hozzá: Fiam, én neked megengedem, hogy ugy halj meg, mint magadnak tetszik, erre kérném

akkor Istenem: legyen ősz, de szép, szelid, derült ősz, sárga lombon fényes napsugár. Sárga lomb közt zengje végdalát egy a tavasztól elmaradt madár. S valamint az őszi természetre a halál jön észrevétlenül, én reám is ugy jőjjön, csak akkor vegyem észre, ha mellettem ül . . .

. . . De ha ezt nem engedné az Isten, akkor kérném, hogy tavasz legyen, harcz tavasza, hol rózsák teremnek, — véres rózsák, férfikebleken, . . . ott legyek, s az én szivemből szinte nőjjön egy halálos vérvirág . . .

Sötét sejtelme nyilatkozik ebben is: „Ha meghalok, ha megfagyok, szememre megkönnyezetlen szemfedő borul, s ültetni nem fog senki egy virágot a sirra, amely rajtam domborul". Máshol: „Te fergeteg, jőjj! szórd el csontommal szivem s nevemet, — ne tudja senki sem, hogy egykor ilyen megátkozott teremtmény létezett! Máskor „véres napokkal álmodik, „mik a világot rombadöntik", mikor ő „megfagy, meghal a csatatéren . . ."

Koronája mind e vésztjósló látomásoknak az „Egy gondolat bánt engemet", amelyet Petőfi minden bámulója kivülről tud. „Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből, s ha ajka örömteli végszava zendül, hadd nyelje el azt az aczéli zörej, a trombita hangja, az ágyudörej . . ."

S holttestemen át
Fujó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra
S ott hagyjanak engemet összetiporva . . .

Ugy történt. Ott hagyták őt összetiporva.

Fehéregyháza mezőjén pedig hősök porából kelt füszálak ezreit lengeti a szél, de nem tudjuk: melyik kelt a költő hamvából, mert ahhoz bucsura járna egy nemzet, amely Isten kalapján bokréta, s melyhez hasonlót „Isten nem teremtett!“

*

Petőfit Gyalokay hozta kocsiján a csata szinhelyére. Julius 29-ike volt. A háttér hegyei felől sötét viharfelhők közelegtek.

— Vajjon kit ver meg ma az Isten? Minket vagy az oroszt? — mond Gyalokay.

— Az oroszt, — mond Petőfi kurtán

— Remélem, — feleli Gyalokay.

— Reméled? — pattan föl Petőfi. — Én követelem!

Ezt Gyalokay barátom saját elbeszélése nyomán jegyzem föl. Mikor Brassai bácsinak elmondtam, azt felelte rá:

— Est genuine Petőfiánum! (Petőfit jellemző vonása van az esetnek!)

Petőfi, mint Bem tábornok hadsegéde, vászonzubbonyban, gyalog tartózkodott tábornoka körül, többek állitása szerint egy duplapuskával fölfegyverkezve. Bem rendelkezései közben észreveszi, hogy Petőfi mellette jár, holott az ellenséges golyók czélpontja az ő környezete szokott lenni. Annyira szerette a költőt, oly nagyra becsülte s ugy féltette az életét, hogy nyomban a tartalékhoz ren-

delte. Többen mondják, hogy engedelmeskedve a parancsnak — hátravonult.

Innét kezdve sürű homály száll az ő fényes nyomaira. Tapogatódzva keressük, de nem találjuk. Sejtés, kombináczió, föltevés minden, csak az a szomorú, rettentő bizonyosság, hogy nincs többé.

Ferenczi hiteles előadása a következő: „Utóbb a csatatér külömböző pontjain látták, hol a falu fölött, az ágyuk mögött, hol a faluban a fogadó udvarán, ahol szekere állott. Délután három-négy óra tájban (ez Lengyel dr. állitása) éppen egy hatfontos ágyut hoztak kijavitva Kereszturról, ezzel szemben látták Petőfit ekkor a faluba, a fogadó felé haladni. De már mintegy félóra mulva, mig Lengyel dr. a sebesülteket kötözte, a leégett falu egyik sütőkemenczéjén ülve pillantotta meg, kivül a lőtávolon, honnan a csata menetét figyelte. Időnként fel-felállt, eltávozott, hogy jobb áttekintést nyerjen, de mindig visszatért s gyönyörködni látszott, miként szedik össze a székely fuvarosok a lecsapódott ágyugolyókat. Közben jegyezgetett egy zsebkönyvbe. E tájban vált véresebbé a csata, szaporodtak a sebesültek. A költő ekkor a falu elé ment ki s egy ott elfolyó árok hidfájára dőlve, mintegy félóráig szemlélte a csatát. Tőle nem messze egy hatfontos ágyu lőtte az oroszokat, azok keményen viszonozták a tüzelést, s egy ágyugolyó alig harmincz lépésnyire hullt le tőle; a fölvert por őt is eltakarván, hihetőleg szemébe is ment, mert zubbonya ujjával hosszan törölgette. Ekkor a falu

vetéskapujához tért vissza s annyira elmerült gondolataiba, hogy feledni látszott a körüle történteket.

Már ekkor ingadozni kezdett a csata sorsa. Bemet ujra meg ujra visszaverték. Minden törekvése, hogy az orosz gyalogság tömegét megbontsa, hiábavalónak bizonyult. Ágyutüzet zuditott rájuk, — maga Bem mestere volt a tüzértudománynak s hires czéllövő — hiába. Az oroszok eddig a védelemre szoritkoztak. Most a mindenünnen visszavágtató őrsök jelenthették, hogy a magyarságnak segitségre sehonnét sincs kilátása, mire az oroszok az offenzivát ragadták meg. Támadásuk elől seregünk hátrálni volt kénytelen. Az erdőben, a cserjés között nagy tömeg orosz katona rejtőzött. Ezek most előrohantak, a mieinkre vetették magukat, s még nagyobb zavarodást okoztak az amugy is megbomlott futó sorokban. Ezalatt az oroszok a jobbszárnyunkat is megkerülték. Ott szétverték a három század lovasságot s a jobbszárny kevésszámu gyalogságát. A mieink ez oldalon is megfutamodtak.

Lengyel dr. ekkor lóra ült s a falu vetéskapuja felé lovagolt. Petőfit még mindig ott találta, a hid karfájára támaszkodva s merengve maga elé. Lengyel ekkor kinyujtotta a jobb kezét s figyelmeztetve a költőt, rámutatott a tőlük alig ezer lépésnyire folyó nagy harczra.

Petőfi meg se mozdult.

— Potomság! — mondotta s ott maradt a hid

karfája mellett. Ezalatt teljesen eldőlt a csata sorsa. A megkerült s szétvert jobbszárny után megfutamodott a balszárny is. Bem és egész táborkara menekült.

— Be vagyunk keritve! Be vagyunk keritve! — igy hangzott a kétségbeesett kiabálás, s mialatt a tüzérség a hegynek fölfelé menekült, vegyesen a gyalogsággal, a lovasság az országuton vágtatott Héjjasfalva felé. Nyomukban két ezred orosz dzsidás, mig egy másik orosz lovas-csapat, a futó sereget megkerülni törekedve, a folyó partján vágtatott előre s a Fehéregyháza fölött levő völgytorkolatnál csakugyan elébük is vágott.

Petőfi szekere, mely a falu korcsmájában állott, ez időben már nem volt ott az állás alatt. Kocsisa vagy idejében elmenekült, vagy az ellenség zsákmányává lett.

Gyalokay Lajos most igy adja elő a tovább történteket: Amint ő a faluból kivergődött, rákiáltott a futó katonákra, hogy sorakozzanak. De a veszély felbontott minden fegyelmet. Ekkor ő is jól elrejtett kocsijához sietett s megpillantja e közben a költőt, amint az országuton hajadonfővel szalad. Utána kiált. A költő megáll s szomoruan visszanéz.

— Jere velem! — mond Gyalokay. — Kocsim ott van a bokrok között.

És kezét megragadva, vonja magával.

Petőfi keserüen kaczagva szólt:

— Azt hiszed, van ebben a pokolban olyan bolond, aki helyt merne maradni? Kocsisod is elfutott.

S ezzel a rohanó lovasságra mutatott.

— Itt nincs szabadulás. Menjünk a jobboldalra! Ott talán menekülhetünk!

S látva, hogy Gyalokay habozik, kirántotta kezét a Gyalokay kezéből.

— Itt nincs idő a gondolkozásra. Én megyek, — Isten veled!

Ezzel leszökött az országutról s a hegy felé menekült. Gyalokay többé nem látta."*)

Tehát arrafelé menekült, ahol a másik orosz lovas-csapat a Küküllő mentén felfelé vágtatva, a buni völgy torkolatánál megfordult s a futóknak eléje vágott, őket bekeritvén. Lengyel azt hiszi, hogy tovább is az országuton menekült. (Holott Gyalokay arról leszökni s a hegy felé menekülni látta.) „Mert midőn ő (Lengyel doktor) Kis-Bun irányában, hol az országut egy magaslatra fut fel, visszatekintett, az út egyik kanyarulatában a költőt vélte látni, amint fedetlen fővel, szétereszteti ingnyakkal, lengő zubbonyában futott!"**)

Heydte, aki másnap a fehéregyházai s az országut melletti sirokba a mintegy ezerharmincz halott eltakaritását végezte, azt beszélte, „hogy a csata után Lüders megtekintvén a csatateret, kilovagoltak Héjjasfalva felé, az emlitett magaslatig s körülbelül ugyanazon a tájon, ahol Lengyel utoljára látta Petőfit, egy halott feküdt az út mellett, ki

*) Szószerint Ferenczi előadása.

**) Ugyanott.

talán föl sem tünt volna neki, ha nadrága és zubbonya zsebeit kiforgatva s mellette szétszórt irásokat nem látott volna. A halott, amint lovaglás közben megfigyelhette, szőke volt, hegyes állszakállal; *egy dzsidaszurás mellén érte.* Ő a leirások után azt hiszi, hogy *Petőfi* volt".*)

Egy sereg epizódot beszéltek el még utólag Petőfi haláláról. Egyik verzió szerint Szkurka nevű közhuszár emelte volna kengyelébe Petőfit, akit futásában ért utól, de a költő leugrott a kengyelvasról s a kukoriczásba futott volna, e szóval: „Engem az Isten se ment meg." Pár lépésnyi futás után azonban két orosz lovas utolérte s néhány fejére mért kardcsapással levágta. Még a földön fekvőre is mértek volna egy csapást. Haller József gróf szerint Zeyk Domonkos emelte Petőfit a kengyelébe s vitte a kukoriczásba. Petőfi ott leszállott, innét későbbi szemtanuk állitása szerint a buni hidig futott, de aztán dzsidás kozákok utolérték, egyik mellbe döfte s a Küküllőbe fordult. De a folyóból kimászott s reggel egy Csonta Juon nevű fehéregyházai ember kocsiján Héjjasfalváig ment volna, a hol Zeyk Domonkossal és huszonhárom honvédtársával együtt egy közös sirba dobták. Petőfi kiáltott volna, Haller előadása szerint a sirból, hogy ne temessék el, „látjátok, hogy élek, meggyógyulhatok, Petőfi vagyok!" De egy irgal-

*) Ferenczi: „Petőfi életrajza." 278. Lengyel: „Vasárnapi Ujság" 1860—1861.

matlan orosz visszataszitotta s „Dögölj meg, Kossuth-kutya!“ káromlással hullákat dobáltak rá, később Bader János segesvári lakos oltatlan meszet hintett fölébük s az élők sirját betakarták.

Petőfiné a következő télen — az egymásnak ellentmondó legendák nyomán — keresni indult. De az előadottakról értesülvén, a további keresést abbahagyta.

Aztán keresték . . . várták . . . kutatták . . . Hiába.

Azon az éjszakán megint egy fényes hullócsillag szikrázó íve hullott le a magasból . . . Egy másik, mindeniknél fényesebb, ragyogóbb csillag pedig visszaköltözött az égbe!

TARTALOM.

	Lapszám
1823 január 1	11
Gyermekévek	17
Első ifjuság	25
Bucsú a szülői háztól	30
Színész-élet, katona-élet	38
Szerelem	52
Petőfi barátai	67
Petőfi ellenségei	93
A „Talpra magyar“	109
A harcz mezején	117

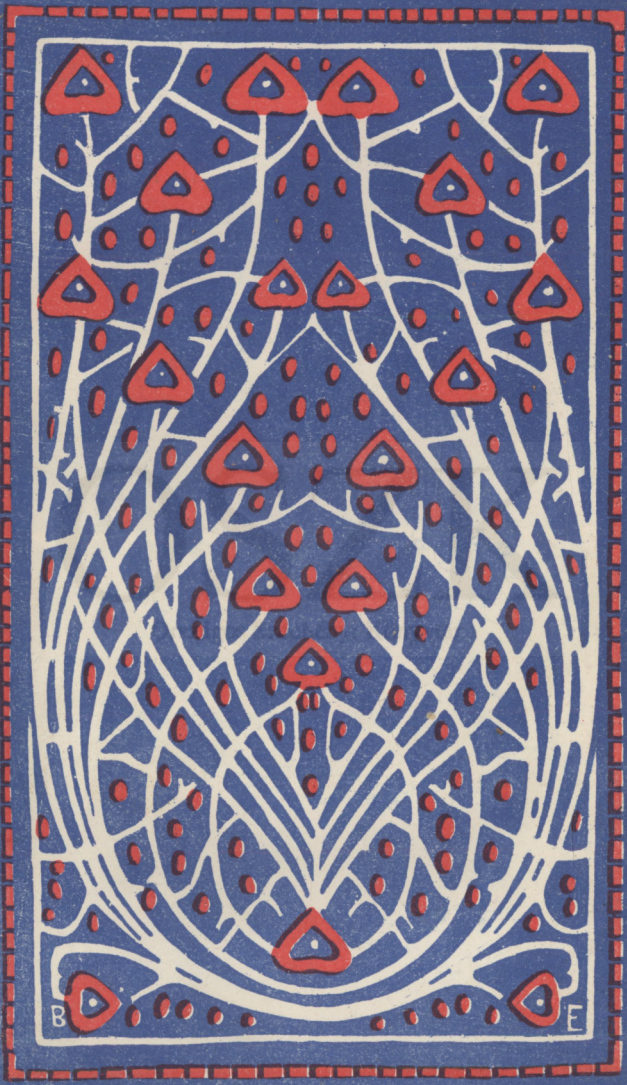
B
E

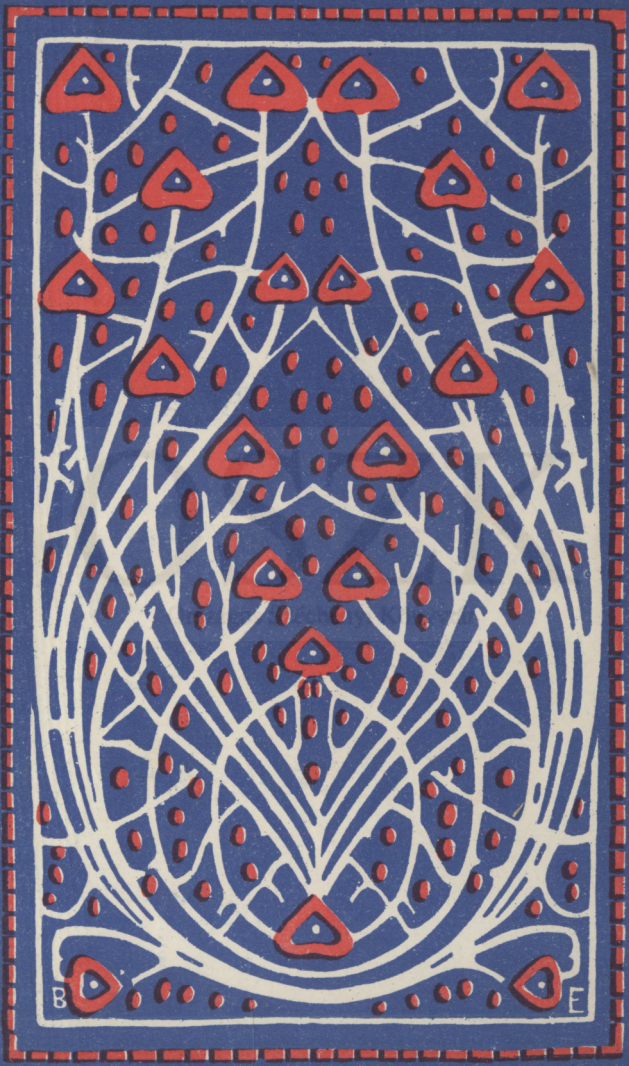
B
E

Budapest
Kunossy Szilágyi és Társa

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK Könyvkötő Budapest